

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

TREST ODNĚTÍ SVOBODY

Jakub Houfek

Plzeň 2018

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, březen, 2018

.....

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucí diplomové práce JUDr. Simoně Stočesové, Ph.D. za cenné rady a další podněty, které byly následně důležité pro samotné vypracování této práce.

V neposlední řadě bych chtěl poděkovat své rodině a to především rodičům za podporu, kterou mi projevovali po celou dobu studia.

Obsah

Úvod	1
1 Historie.....	3
1.1 Historický vývoj na našem území do roku 1620	3
1.1.1 Středověké trestněprávní principy	3
1.1.2 Středověké tresty.....	4
1.2 Historický vývoj na našem území mezi lety 1620 – 1948.....	5
1.2.1 Počátky moderního trestního práva na našem území.....	5
1.2.2 Zrod moderního trestního práva na našem území.....	5
1.2.3 Období nacistické okupace	6
1.2.4 Trestní právo v období od meziválečné ČSR do roku 1948	7
1.3 Historický vývoj na našem území mezi lety 1948 – 1993.....	7
1.3.1 Vývoj 1948 - 1950	7
1.3.2 Vývoj od období po právní dvoutletce do roku 1989.....	8
1.3.3 Vývoj po listopadové revoluci.....	9
2 Hmotně právní úprava.....	12
2.1 Obecně k trestu	12
2.1.1 Pojem trest	12
2.1.2 Účel trestu	13
2.1.3 Teorie trestu	14
2.1.4 Účel trestu v českém trestním právu.....	14
2.2 Zásady ukládání trestů	16
2.2.1 Vybrané zásady a jejich vysvětlení.....	16
2.3 Evropský rámec trestu odnětí svobody.....	18
2.4 Trest odnětí svobody.....	19
2.4.1 Postavení trestu odnětí svobody v systému trestů.....	19
2.4.2 Nepodmíněný trest odnětí svobody	20
2.4.3 Alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody	23

2.4.3.1	Podmíněné odsouzení	23
2.4.3.2	Podmíněné odsouzení s dohledem	25
2.5	Výjimečný trest.....	27
2.6	Náhradní trest odnětí svobody	28
2.7	Trestní opatření odnětí svobody u mladistvých.....	28
2.8	Alternativní tresty	30
2.9	Trest odnětí svobody a jeho výkon – vybrané evropské právní úpravy	32
2.9.1	Slovensko.....	32
2.9.2	Německo	33
3	Procesně právní úprava	35
3.1	Obecná úprava výkonu trestů a ochranných opatření.....	35
3.2	Nařízení výkonu trestu.....	36
3.3	Odklad výkonu trestu.....	37
3.4	Výkon trestu odnětí svobody	38
3.5	Přeměna trestu odnětí svobody v trest domácího vězení.....	40
3.6	Podmíněné propuštění	41
4	Vězeňství.....	43
4.1	Právní úprava na ústavní, mezinárodní úrovni	43
4.2	Orgán zajišťující výkon trestu	45
4.3	Zacházení s odsouzenými	46
4.3.1	Pracovní aktivity odsouzených	48
4.3.2	Vzdělávání odsouzených	50
4.3.3	Vybraná práva odsouzeného	52
4.3.3.1	Korespondence a užívání telefonu	52
4.3.3.2	Návštěvy	53
4.3.3.3	Přijetí balíčku	53
4.3.3.4	Uspokojování duchovních, kulturních potřeb.....	54
4.3.4	Povinnosti odsouzených.....	55

4.3.5	Problémy spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody	56
4.3.5.1	Přeplněnost věznic	57
Závěr	60
Prameny	63
Odborná literatura	63
Komentářová literatura	64
Odborná periodika	65
Internetové zdroje	65
Judikatura	66
Právní předpisy	66
Resumé	67

Úvod

Téma trestu odnětí svobody je velmi obsáhlá problematika. Jde o část trestního práva, která je velmi často mediálně propírána a hodnocena laickou veřejností. Samotný výkon trestu a otázky vězeňství jsou ale pro většinu společnosti velkou neznámou. Lidé se pravděpodobně domnívají, že se jich nikdy nemůžou osobně týkat. Budeme-li se zabývat obecně otázkou trestu jako následku protiprávního jednání, málokdo z nás si prvotně představí jinou formu trestu než trest odnětí svobody.

Trestní právo představuje právní odvětví, jehož prostřednictvím může stát chránit nejdůležitější zájmy a hodnoty. Skrze jeho vnitřní mechanismy dochází ex lege k zásahům do základních lidských práv, která jsou jinak ústavně zaručena. K těmto zásahům musí docházet pouze v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe. Trest odnětí svobody je nedílnou součástí sankčního systému trestního práva. Jeho postavení se v průběhu českých dějin měnilo. Z původně okrajové formy trestní represe se vyvinul v dominantní prostředek postihu, aby poté, co byla shledána jeho nedostatečná efektivita v boji s kriminalitou, byla jeho pozice opět oslabována ve prospěch alternativ s odnětím svobody nespojených v duchu ideje trestu odnětí svobody jakožto ultima ratio. V rámci trestněprávního systému České republiky je postihem, jenž nejcitlivěji zasahuje do základních lidských práv.

S problematikou trestu odnětí svobody úzce souvisí i jeho výkon a otázky vězeňství. Řada autorů hovoří o přeplněných věznicích, narůstající kriminalitě či častém výskytu recidivy. Nejen tyto faktory mě motivují k zamyšlení nad otázkou, zda je náš justiční systém efektivní. Na efektivitu trestů má vliv řada faktorů. Trest je efektivní, pokud je spravedlivý. Spravedlivý je trest v případě, že je uložen takový druh a výměra, která odpovídá míře porušení práva.

Cílem diplomové práce je poskytnout komplexní pohled na historickou i platnou právní úpravu trestu odnětí svobody v právním řádu České republiky respektive historických útvarů, které existovaly před jejím vznikem na našem území. Vyjma „domácího“ trestněprávního prostředí přibližují také právní úpravu trestu odnětí svobody a jeho výkonu v dalších vybraných zemích. Rovněž se zabývám stavem českého vězeňství a pokouším se nastínit možné problémy s ním související, jelikož provoz vězeňského systému představuje pro státní rozpočet

položku, která rozhodně není zanedbatelná. Nepochybně i z tohoto důvodu se česká trestněprávní politika častěji zaměřuje na snahu o rozšiřování možnosti uplatňovat alternativní tresty či ukládání trestu odnětí svobody s podmíněčným odložením výkonu trestu.

Obsahově vychází diplomová práce z řady pramenů různorodého charakteru, především však odborných publikací. Pro splnění všech cílů práce jsem se rozhodl nevyužít kompletního seznamu odborných publikací původně zamýšlených v zásadách pro vypracování, některé tyto publikace jsou nahrazeny jinými z mého pohledu vhodnějšími. Z metodologického hlediska je využíváno klasických metod tvorby odborného textu, zejména systematického pozorování určitých skutečností, které jsou následně popsány – pozorování, dále také komparace, analýzy a syntézy.

1 Historie

V průběhu lidských dějin byla uplatňována velká a různorodá škála forem trestů. Obecně lze konstatovat, že čím hlouběji do historie se podíváme, tím méně humánní se nám ukládané tresty budou jevit. Tento fakt je ovlivněn odlišným vnímáním, čeho má trest primárně docílit. Nejstarší dějiny, o kterých bude v práci zmínka, dokonce trest odnětí svobody ani neznali. Určité formy omezení lidské svobody zde byly jen z důvodu, aby pachatel neunikl před následnou popravou či jiným fyzickým násilím. O věznění v blízkém slova smyslu jako dnes můžeme hovořit nejdříve od 16. století, kdy osvícenská vlna přinesla pokrokové myšlenky humanizace trestání. Ke změnám došlo i ve vnímání funkce trestu, který měl nově i vychovávat. V následující kapitole problematiku detailněji rozpracuji.

1.1 Historický vývoj na našem území do roku 1620

1.1.1 Středověké trestněprávní principy

Pojetí trestního práva v období středověku bylo velmi vzdáleno moderním představám o tomto právním odvětví. Moderní kořeny trestního práva mají totiž kořeny až v 18. století. Jádrem trestního práva byl institut svépomoci. Svépomoc spočívala v řešení všech útoků proti jedinci, společnosti či majetku jednotlivcem nebo osobami jedinci blízkým. Vyústěním této situace byly tzv. soukromé msty, které fakticky reagovaly na stav, kdy raně středověký stát a jeho aparát chránily jen osobu panovníka a jeho vlastní zájmy. Strach panovníka ze situace, kdy svépomocné řešení sporů může přerůst do řetězových vln násilí, ho nakonec donutil ke snaze převádět výkon spravedlnosti do vlastních rukou. Dělo se tak prostřednictvím soudů.¹ Postavení obviněných bylo však velice složité, jelikož důkazní břemeno bylo na jejich straně. Vlastní nevinu museli prokazovat sami, což jim ještě bylo stěžováno tehdejšími vyšetřovacími praktikami.² Nehovořím o ničem jiném, než o použití mučících nástrojů, tedy o aplikaci práva útrpného. Později bylo dokonce svémocné jednání postihováno jako zvláštní delikt. V průběhu 12. století začala státní moc prostřednictvím svého úřednického

¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 172. ISBN 978-80-7380-575-3.

² KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. Historická penologie. 2003. č. 01, s. 5.

aparátu některé delikty stíhat i ex officio. Obecně však ještě v průběhu 14. a 15. století převažoval soukromožalobní charakter trestního práva. Ve 13. století byl vytvořen institut poprav, který v sobě obsahoval řadu trestněprávních pravomocí. Po celé toto období bylo však mnohem výhodnější smírné smluvní vyrovnání mezi pachatelem a obětí respektive jeho pozůstalými, jelikož náklady na trestní stíhání a hrdelní spory byly velké. Z hlediska procesního postupu bylo využíváno akuzačního řízení. Změna nastala až ve 14. století, kdy došlo k transformaci na proces inkviziční. Také přechod od pohledu na trestnost jednání, která byla zprvu odvozována od odpovědnosti za výsledek, k subjektivizaci a individualizaci trestní odpovědnosti byl zdlouhavý.³

1.1.2 Středověké tresty

Ucelenější formulace jednotlivých deliktů přinesly až kodifikace z 16. století, které ovšem neměly všeobecný charakter. Předpisy byly platné jen pro konkrétní společenské vrstvy. Z hlediska trestů středověk nabízel široké spektrum, které delikventovi hrozilo. Ve středověku byla účelem trestu odplata, pomsta a zastrašení, to se projevilo u konkrétních na dnešní dobu nemyslitelně krutých fyzických trestů či trestů hrdelních. Využívaly se také symbolické tresty, kdy například hrozil žháří trest smrti upálením. Právo využívalo i mírnějších forem trestů jako například peněžitých trestů nebo pro mou práci klíčovým odnětím svobody. To mělo formu vězení v poutech nebo bez nich. Středověké trestní právo registrovalo i tresty kolektivní, ty přicházely v úvahu v situacích, kdy pachatel nebyl dopaden. Samotný závěr trestního procesu ve smyslu ukládání trestu byl značně ovlivněn postavením pachatele. Justice přihlížela především k jeho společenskému postavení a často platila rovnice, že vůči výše postaveným bylo postupováno mírněji.⁴

³ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 173-175. ISBN 978-80-7380-575-3.

⁴ Tamtéž, s. 176-178.

1.2 Historický vývoj na našem území mezi lety 1620 – 1948

1.2.1 Počátky moderního trestního práva na našem území

Toto historické období znamenalo přechod od absolutismu k osvícenství. Z hlediska funkce trestu a účelu trestání to znamenalo opuštění koncepce trestu jako odstrašení. Nové osvícenecké přirozenoprávní teorie hlásaly, že trest nemá být pouze odplatou za protiprávní jednání, ale také vychovávat. Trest měl být tedy přímo adekvátní míře zla, které pachatel přímo způsobil. Tyto filozofické teorie byly také ovlivněny koncepcí společenské smlouvy, která v trestněprávní konsekvenci vyjadřovala smlouvu mezi svobodnými jedinci pro účely vzájemné ochrany před protiprávním jednáním. Za klíčovou byla považována nutnost vymezit, co je protiprávním jednáním a jakou míru zla je třeba přijmout, což v moderních právních řádech vyjadřují zásady *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*. V návaznosti na změny v úvahách o účelu trestání docházelo k uplatňování trestů, které obsahují také výchovný prvek. Rozšířilo se ukládání trestů omezujících svobodu jednotlivce, které se dělily na žalář a vězení.⁵

1.2.2 Zrod moderního trestního práva na našem území

Za období zrodu moderního trestního práva bývá označován začátek 18. století. Bezpochybně jedním z důvodů, proč právě toto období nese výše zmiňované označení, je vytvoření na svou dobu pokrokových kodifikací trestního práva. Tyto kodifikace především hmotného práva chápou jako poslední přechodný stupeň mezi středověkým trestním právem obsahujícím kruté postihy k humánnějšímu pojetí, které se přibližovalo dnešnímu konceptu. Jako klíčové chápou ustanovení trestního zákoníku Josefa II., které explicitně zakotvuje zásadu zákonnosti, trestnost pokusu či nemožnost uložení trestu smrti v řádném řízení. Hojně využívanými byly dlouhé tresty odnětí svobody, které však byly vykonávány v nelidských podmínkách. Zásady dobře známé z aktuální právní úpravy jako například neznalost zákona neomlouvá, trestnost pokusu, návodu či pomoci, stanovení věkové hranice pro trestní odpovědnost a řadu dalších přinesl o několik let později v roce 1803 zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Z hlediska trestů kromě některých středověkých přežitků umožňoval

⁵ Tamtéž, s. 491.

uložení trestu žaláře na doživotí, nebo od 6 měsíců do 20 let a vězení za přestupky od 24 hodin do 6 měsíců.⁶ Zákoník rozlišoval žalář, který se dělil na 3 stupně. Jednalo se o žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář. Druhý stupeň znamenal ukování na nohou, výkon trestu v izolaci, vězni také nebylo podáváno maso. Vězeň ve třetím stupni žaláře byl ukován na nohou a v pase. Teplé jídlo dostával každý druhý den, jinak pouze vodu a chléb.⁷

Revidováním vznikl nový trestní zákoník z roku 1852, který platil až do zániku monarchie a následně byl recipován pro naše území, kde se podle něj rozhodovalo až do roku 1950. V systému trestů za zločiny obsahoval mimo jiné i žalář, který byl diferencován dle podmínek výkonu. Těžký žalář se vykonával s okovy na nohou v samovazbě. Výkon trestu probíhal v zemských věznicích, jejichž některé objekty slouží vězeňským účelům dodnes. Druhou variantou omezení svobody bylo vězení. Jeho právní úprava z velké míry kopírovala ustanovení předešlého zákoníku, vězení se vykonávalo v okresních věznicích a dělilo se na dva stupně.⁸ Tělesné tresty včetně ukování byly zrušeny zákonem z roku 1867.⁹

1.2.3 Období nacistické okupace

V Československé republice (dále jen „ČSR“) došlo k postupnému zřízení řady vězeňských a polepšovacích justičních ústavů diferenciovaných především dle délky uloženého trestu či věku, pohlaví odsouzených.¹⁰ V období okupace nacistickým Německem ČSR nevykonávala suverénní výkon moci. Ta podléhala okupační správě v čele se zastupujícím říšským protektorem a později státním říšským ministrem.¹¹ V době nesvobody se zde prolínalo německé a protektorátní právo. Pro některé činy dokonce platilo německé trestní právo vždy, ať je spáchal kdokoliv. Došlo tak k prolomení vžitého principu teritoriality práva.¹² Nacisté

⁶ Tamtéž, s. 493-494.

⁷ KÝR, Aleš. Památník Pankrác. *Historická penologie*. 2003. č. 01, s. 6.

⁸ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 497. ISBN 978-80-7380-575-3.

⁹ MALÝ, Karel a KOLEKTIV. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vyd. Praha: Linde Praha a.s., 2003, s. 285. ISBN 80-7201-433-1.

¹⁰ KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. *Historická penologie*. 2003. č. 01, s. 7.

¹¹ Tamtéž, s. 8.

¹² VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 503. ISBN 978-80-7380-575-3.

konstruovali odlišné postupy k třídění vězňů, které vyházeli z antroposových teorií. To vše bylo podloženo příslušnými rasovými zákony.¹³

1.2.4 Trestní právo v období od meziválečné ČSR do roku 1948

V tomto období i přes řadu návrhů a počátečních snah nebyl vypracovaný unifikovaný právní předpis trestního práva, ale vznikla jen řada trestněprávních předpisů vztahující se na konkrétní otázky, které přinášela složitá politická situace a doba, kdy vznikaly.¹⁴

1.3 Historický vývoj na našem území mezi lety 1948 – 1993

1.3.1 Vývoj 1948 - 1950

Nástup komunistického režimu v roce 1948 znamenal nové ideologické pojetí trestního práva. Vězeňství se transformovalo po sovětském vzoru a stalo se součástí represí totalitního komunistického režimu. Právní úprava měla ex lege působit především preventivně, čehož mělo být dosahováno přísnými tresty. Tato ustanovení vycházela ze zákona na ochranu lidově demokratické republiky z roku 1948. De facto šlo ale o nástroj tříděně pojaté represe.¹⁵ Základní lidská a občanská práva osob ve výkonu trestu byla omezena, také byly odstraněny kontrolní mechanismy určené k jejich ochraně. Tyto nedemokratické změny umožnily rozdílný přístup k vězněným osobám a nelidské zacházení především s politickými vězni.¹⁶ Následně v rámci právníkové dvouletky byla v Československu přijata nová komplexní úprava trestního práva. Na mysli mám mimo jiné především kodifikaci trestního práva hmotného, a to trestní zákon z roku 1950, který dále rozvíjel myšlenky výše zmiňovaného zákona z roku 1948. Zákonodárce opustil do té doby zavedené dělení deliktů na zločiny, přečiny a přestupky a zavedl jedinou kategorii soudně postižitelných deliktů – trestné činy.

¹³ KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. Historická penologie. 2003, č. 01, s. 8.

¹⁴ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 505-506. ISBN 978-80-7380-575-3.

¹⁵ Tamtéž, s. 621-622.

¹⁶ JANÁK, Dušan a Aleš KÝR. *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989*. Historická penologie. 2004, č. 05, s. 1-2.

Tresty dělil na hlavní a vedlejší. Pro účely práce zmíním například trest odnětí svobody až na dobu 25 let či trest doživotí, který mohl zmírnit stále zakotvený trest smrti. Účelem trestu mělo být zneškodnění nepřítele pracujícího lidu.¹⁷ V roce 1950 vznikl také trestní řád, který upravoval procesní materii. Vykonávací řízení v otázkách odnětí svobody náleželo prokurátorovi, jehož účelem bylo, aby si odsouzený trest co nejdříve vykonal. Procesní systematika znala i institut podmíněčného propuštění z výkonu trestu či odložení nebo přerušení trestu.¹⁸ Za zmínku stojí i extenze trestního práva správního, které v podstatě doplňovalo čistě trestněprávní úpravu. Za přestupky bylo možné uložit trest odnětí svobody až na 1 rok.¹⁹

1.3.2 Vývoj od období po právnícké dvouletce do roku 1989

V návaznosti na zákon o zlidovění soudnictví z roku 1948, byl v roce 1951 vydán vězeňský řád. Ten zavedl třídně politické dělení vězňů.²⁰ Procesní úpravu pozměnil také trestní řád z roku 1956. Druhá polovina 60. let 20. století byla ve znamení legislativního zmírnění trestní represe, kdy příkladem došlo ke zrušení trestu odnětí svobody na doživotí. Vlivem politického uvolnění však vývoj směřoval k tvorbě nového trestního zákona. Ten se stal součástí právního řádu jako zákon č. 140/1961 Sb. Mimo něj došlo k vydání řádu pro výkon trestu odnětí svobody či trestního řádu z roku 1961. Trestní zákon č. 140/1961 Sb. přinesl mírnější úpravu, která sjednotila zákonem chráněné zájmy. Ochrana práv občanů se tedy ex lege dostala na stejnou úroveň jako ochrana státních zájmů. Maximální výměra trestu odnětí svobody byla stanovena na 15 let a trest smrti se stal výjimečným.²¹ Směrnice pro nápravně výchovnou činnost mezi odsouzenými, kterou vypracovalo v roce 1961 Ministerstvo vnitra, nám napoví, že rozhodujícím

¹⁷ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 622-623. ISBN 978-80-7380-575-3.

¹⁸ Tamtéž, s. 638-639.

¹⁹ Tamtéž, s. 625.

²⁰ KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. Historická penologie. 2003. č. 01, s. 9.

²¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 628. ISBN 978-80-7380-575-3.

kritériem pro posouzení trestnosti činu byla politická orientace odsouzených, nikoliv druh protiprávního jednání.²²

Léta následující přinesla růst kriminality, proto došlo k novelizaci trestního zákona i trestního řádu a to v roce 1965. Dále Národní shromáždění schválilo zákon o výkonu trestu. Výkon trestu odnětí svobody se podle něj vykonával ve třech nápravně výchovných skupinách. Vnitřní diferenciaci těchto skupin záležela na tom, zda se jednalo o pachatele recidivy a jaká byla společenská nebezpečnost těchto osob. Zmiňované rozlišení mělo za úkol zvýšit účinnost výchovného působení. Zákon o výkonu trestu také inovativně přinesl úpravu práv a povinností osob ve výkonu trestu či systém kázeňských odměn a trestů.²³

Federativní uspořádání provedené v roce 1968, mělo za následek vytvoření dvou samostatných ministerstev spravedlnosti, po jednom pro ČSR (Česká socialistická republika) i SSR (Slovenská socialistická republika). Tato ministerstva měla na starost otázky vězeňství. Po roce 1980 následkem normalizace bylo české vězeňství významným způsobem pozmeněno. Společenské snahy o obranu lidských práv spojené zejména se vznikem Charty 77 měly za následek zvýšené počty politických vězňů ve výkonu vazby či trestu odnětí svobody. Namísto psychologických a výchovných zásad pro komunikaci s vězni stát preferoval vytvoření vojenské kázně u odsouzených a obviněných.²⁴

1.3.3 Vývoj po listopadové revoluci

Změna, kterou přinesla politická revoluce u nás, s sebou přinesla v rámci reformy trestního práva celý komplex novelizací. Reforma trestního práva a systému trestněprávních sankcí probíhala, respektive stále probíhá ve dvou fázích. Jejimi pilíři jsou tzv. čtyři D - deideologizace, demokratizace, dekriminalizace a depenalizace. První fáze probíhala od roku 1990 a reagovala na akutní potřebu

²² KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. Historická penologie. 2003. č. 01, s. 9.

²³ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 629-630. ISBN 978-80-7380-575-3.

²⁴ KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. Historická penologie. 2003. č. 01, s. 10-12.

okamžitých změn, které přinesly politické, ekonomické a další změny.²⁵ Klíčovým bylo především přijetí velké novely trestního zákona (zákon č. 175/1990 Sb.). S účinností od 1. 7. 1990 došlo k definitivnímu zrušení trestu smrti, což chápu jako klíčový krok směrem k pojetí právního státu, který plně respektuje úctu k základním lidským právům, mezi které právo na život bezesporu patří. Trest smrti byl nahrazen novou úpravou výjimečného trestu, který měl formu opětovně zavedeného trestu odnětí svobody na doživotí. Změny provedené v rámci první fáze reformy byly vedeny snahami o odklon od tradičního systému trestů s dominantním postavením nepodmíněného trestu odnětí svobody k alternativním formám trestání. V roce 1990 totiž činil nepodmíněný trest odnětí svobody 30,1% z celkového počtu odsouzení.²⁶ Nejen tyto změny v oblasti trestání vedené idejí demokracie a lidskosti měly následně společně s řadou dalších faktorů, jako například otevření hranic či volný pohyb osob za příčinu vznik nových fenoménů, které republika do té doby neznala. V souvislosti s touto problematikou se zmiňuje především organizovaný zločin, včetně cizineckých gangů či drogy. Společenský vývoj zapříčinil, že reforma musela na řadu změn reagovat ve své druhé fázi.

Druhá fáze trestní reformy často označovaná jako rekodifikační probíhá dodnes. Jak uvádí Kratochvíl, tato druhá fáze respektuje potřebu změn s dlouhodobou trvanlivostí, tj. změn zásadní, koncepční povahy, typických právě pro trestní právo.²⁷ Její počátek je uvozen přijetím tří trestních zákonů, konkrétně zákonem č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže a zákonem č. 418/2009 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

Vězeňství nastoupilo podobně jako ostatní trestněprávní oblasti cestu radikální přeměny. Důvodem bylo zaostání za vyspělými státy Evropy, které se zde tvořilo po dobu komunistického režimu. Právě těmito státy jsme se nechali inspirovat. V letech 1991 – 1992 byla vypracována Koncepce rozvoje vězeňství v České Republice. Koncepce obsahovala řadu myšlenek, již zveřejněných

²⁵ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 5. ISBN 978-80-7552-163-7.

²⁶ Tamtéž, s. 5.

²⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 161. ISBN 978-80-7179-082-2.

v Evropských vězeňských pravidlech. Za klíčové body koncepce byly považovány: humanizace, decentralizace, depolitizace, demilitarizace vězeňství.²⁸

Ke dni 1. 1. 1993 vznikla na základě zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České Republiky Vězeňská služba ČR. Novou právní úpravu vazby přinesl zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby. Výkon trestu odnětí svobody byl upraven zákonem č. 294/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o výkonu trestu odnětí svobody z roku 1965. Inovativním bylo vytvoření čtyř typů věznic: s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. Tento zákon vydržel jen poměrně krátce do roku 1999, kdy byl nahrazen zákonem č. 169/1999 Sb., který nabyl účinnosti 1. 1. 2000 a v pozdějším znění je účinný dodnes.

²⁸ KÝR, Aleš. *Památník Pankrác*. Historická penologie. 2003. č. 01, s. 11-12.

2 Hmotně právní úprava

V následující kapitole vyložím pojmy obsahově spadající do obecné části trestního práva hmotného. Vzhledem k úzké souvislosti problematiky trestání a trestního práva se některé pasáže práce můžou částečně prolínat i s jinými druhy příbuzných vědeckých disciplín, jako je například filozofie nebo nauka o trestu označovaná jako penologie.

2.1 Obecně k trestu

2.1.1 Pojem trest

Každá moderní společnost si na základě zkušeností získaných historickým vývojem vytvořila určitý systém pravidel a norem, které je třeba všemi členy respektovat a dodržovat. Tento systém by však sám o sobě nemohl fungovat, a proto byl vytvořen stát, který má za úkol dohlížet nad dodržováním norem a je také společností zmocněn autoritativně si je vynucovat. Tato konstrukce vytváří obranný mechanismus, který má za cíl chránit bezpečnost společnosti či jejich jednotlivců a dalších hodnot, které předvídá zákon. V nejzávažnějších případech porušení stanovených pravidel, a pokud nepostačí prostředky jiných právních odvětví, přichází na řadu trestní právo a systém jeho sankcí. Dochází tak k uplatňování principu ultima ratio v aplikační praxi. Česká trestněprávní úprava je založena na dualismu trestních sankcí, těmi jsou dle §36 trestního zákoníku (dále jen „TZ“) tresty a ochranná opatření. Prostřednictvím těchto sankcí dochází k realizaci základní ochranné funkce trestního práva.

Trest je zákonem stanovený právní následek protiprávního jednání, který naplňuje znaky trestného činu. Na základě zásady nulla poena sine crimine může být uložen výlučně jen za trestný čin. Zásada nulla poena sine lege vyjadřuje, že trest může být uložen jen na základě zákona. Trest může uložit pouze subjekt, který je k tomu zmocněn ústavním pořádkem. Takovou pravomocí disponují pouze trestní soudy. Konkrétně jde o právní zakotvení na úrovni ústavního pořádku v v čl. 90 Ústavy, respektive čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

Typickým znakem trestu je, že působí pachateli určitou újmu, představuje citelný zásah do sféry jeho práv a svobod. Uplatňování této újmy musí být v souladu se zásadou ekonomie práva, subsidiarity trestní represe. Trest by měl být vždy uplatňován jen v takové míře, která je nezbytná k dosažení účelu trestu. Klíčovou vlastností trestu je státní vynutitelnost, výkon trestu lze zajistit i proti vůli pachatele. Všechny tyto pojmové znaky charakterizují trest jako trest soudní, který musí být důsledně rozlišen od jiných mimoprávních či právních sankcí odvětví správního a dalších.²⁹

2.1.2 Účel trestu

Trest by měl následovat vždy, pokud dojde k spáchání trestného činu. Jde o obrannou reakci společnosti, jenž plní základní funkci a smysl trestání, kterým je ochrana společnosti proti porušování podmínek její existence.³⁰ Tato ochrana je realizována prostřednictvím individuální represe, individuální prevence a generální prevence.³¹ Jde tedy o nástroje, které mají posloužit jako účinný prostředek redukující kriminalitu.

Názory na trest a jeho společenskou úlohu jsou už historicky určovány úrovní právního vědomí, morálními a filozofickými hodnotami či soudobou politicko – ekonomickou situací. Historický vývoj vytvořil určité teoretické koncepce účelu trestu.³² Hovoříme především o dvou hlavních teoriích. Teorie absolutní, kdy účelem trestu je pouze samotné potrestání pachatele, a teorie relativní, které směřují i k jiným cílům. Filozofický vývoj názorů na trest s sebou přinesl i třetí množinu tzv. smíšených teorií, které se snaží oba přístupy spojit.

²⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 553. ISBN 978-80-7179-082-2.

³⁰ NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. 2. vyd. Praha: Academia, 1969, s. 11.

³¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 554. ISBN 978-80-7179-082-2.

³² Tamtéž, s. 546.

2.1.3 Teorie trestu

Teorie absolutní, někdy také označována jako teorie taliační, spatřuje podstatu trestu v něm samotném. S trestem nespojuje žádné další společenské cíle. Trest je tedy prostředkem odplaty za spáchaný trestný čin. Latinští klasici by konstatovali „punitur, quia peccatum est“ tedy „trestá se, protože bylo spácháno zlo“. Tato teorie prožívá určitou aplikační renesanci v USA či Skandinávii. Děje se tak z důvodu neuspokojivých výsledků resocializačních metod zacházení s pachateli.³³ Mezi představitele řadíme autory jako Aristoteles, G. W. F. Hegel či I. Kant, v rámci teoretické trestněprávní nauky je tento přístup spojován s klasickou školou trestního práva.

Relativní teorie spojuje podstatu trestu s účelem, který stojí mimo samotný trest, tedy zejména s ochranou společnosti a jedince v této společnosti. Přesvědčení o trestu pouze jako odplatě za spáchaný trestný čin odmítá. „Punitur, ne peccetur“ – „Trestá se, aby nebylo páčáno zlo.“ Nejde zde tedy jen o zastrašující působení na pachatele, ale taktéž o prevenci před spácháním trestného činu, resocializaci. Tento přístup se orientuje na osobu pachatele a prevenci, místo zaměření pouze na trest jako takový.³⁴ Představitele najdeme v rámci pozitivistické školy trestního práva a jsou jimi C. Lombroso, E. Ferri, F. von Liszt.

Třetí teorií je teorie smíšená, která je mixem teorií výše uvedených, a usiluje o spojení idejí trestu jako odplaty a trestů účelově pojatých ve prospěch ochrany společnosti. Smíšená teorie se snaží sloučit spravedlivý trest, o jaký usilují absolutní teorie s obecně nebo speciálně preventivním účinkem tak, jak to požadují teorie relativní. Odplata má vyjadřovat pouze jeden z účelů trestu, ale nikoli být účelem rozhodujícím.³⁵

2.1.4 Účel trestu v českém trestním právu

Účel trestu v českém právním řádu není stejně jako účel samotného trestního zákona ex lege vyjádřen. Jde o změnu oproti předchozí úpravě trestního

³³ Účel trestu. *Www.epravo.cz* [online]. 2013 [cit. 2017-11-15]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/ucel-trestu-89770.html>

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

zákona č. 140/1961 Sb., který ho explicitně v §23 odst. 1 uváděl. Byla jím ochrana společnosti před pachateli trestných činů a jejich výchově k tomu, aby vedli řádný život, čímž měli působit i na ostatní členy společnosti.

O důvodu této absence v aktuální úpravě vypovídá důvodová zpráva k trestnímu zákoníku. Vymezení účelu trestních sankcí je ponecháno trestní nauce. Zákon na místo toho uvádí obecné zásady trestání do konkrétních ustanovení o trestních sankcích. K formulaci zásad dochází jak v obecné rovině pro všechny trestní sankce, tak i speciálně pro tresty v §39 až 45 TZ a pro ochranná opatření v §96 a 97 TZ, která jsou přímo aplikovatelná ad hoc.³⁶

V návaznosti na výše zmíněná fakta vztahující se k účelu trestu v českém právním řádu nesmím opomenout jistou změnu, která se týká koncepce trestání mladistvých. Právní rámec trestněprávní úpravy tvoří zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“), jenž prohlubuje myšlenky trestního zákona ve smyslu ukládání trestu odnětí svobody, jakož to ultima ratio. Jeho klíčové ustanovení je obsaženo v §1 odst. 2. Zdůrazňuje nový systém zacházení s mladistvými provinilci, kdy se klade důraz na výchovné a preventivní působení, zejména ve směru předcházení páchaní provinění a odčinění újmy jeho činem způsobené. Pro lepší pochopení myšlenky je třeba zmínit, že ZSM používá odlišné právní terminologie než ostatní trestněprávní předpisy. Trestným činem se na úrovni trestního práva mladistvých rozumí provinění. Pojem trest je nahrazen opatřením, protože ten lépe vystihuje specifickou povahu sociální reakce na spáchané provinění.³⁷ Systém trestních sankcí je u mladistvých založen na monismu, opatření je tedy jedinou formou trestní sankce, kterou zákon připouští. Samotný účel opatření je de lege vyjádřen v §9 odst. 1 ZSM. Jeho účelem je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění. Do

³⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 553. ISBN 978-80-7179-082-2.

³⁷ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 17. ISBN 978-80-7552-163-7.

popředí vystupuje ochranná funkce opatření, která na rozdíl od dospělých pachatelů má chránit především samotného mladistvého.³⁸

2.2 Zásady ukládání trestů

Z hlediska právní úpravy je třeba rozlišovat a při ukládání trestu respektovat jednak základní zásady, ale i zákonné předpoklady ukládání jednotlivých druhů trestů. Základní zásady mají představovat vůdčí principy trestněprávní úpravy, kterými je nutno se bezpodmínečně řídit a respektovat je, ať už probíhá úvaha o kterémkoliv druhu trestu. Jak již bylo výše zmíněno, trestní zákoník obsahuje obecné zásady pro ukládání všech trestních sankcí (§37 a násled.), ukládání trestů (§39 a násled.), ale také ochranných opatření (§96). V případech, kdy je nutno uložit trest či ochranné opatření, dochází i k uplatňování zásad, které nejsou zákonem explicitně vyjádřeny. Tyto zásady vytvořila teorie trestního práva.

Zákonné předpoklady jsou zákonem vymezené podmínky, které musí být dodrženy při uložení trestu.³⁹ Soudce je tedy nucen v každém konkrétním případě ukládat takový trest co do druhu a výše, který zohlední veškeré zákonné předpoklady, které zákon pro uložení takového trestu stanoví, a zároveň přihlídnout ke všem základním zásadám trestání. V následující části tři dle mého názoru stěžejní zásady konkrétněji objasním. První dvě z nich spadají do kategorie zásad ukládání trestních sankcí, třetí pak řadíme mezi obecné zásady trestání.

2.2.1 Vybrané zásady a jejich vysvětlení

Zásada zákonnosti trestů vychází již z generální zásady zákonnosti trestního práva. Obdobně jako předpoklady viny pachatele i samotný trest musíme hledat pouze v trestním zákoně (§ 37 odst. 1 TZ). Tuto zásadu vyjadřuje již Feuerbachovo latinská formulace *nulla poena sine lege scripta*, což lze volně

³⁸ Tamtéž, s. 18.

³⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 558-559. ISBN 978-80-7179-082-2.

přeložit jako nemožnost uložit trest, který nemá podporu v psaném zákoně. Onu zákonnost musíme hledat na několika úrovních a ve více trestněprávních předpisech. Jde o zákonnost co do druhu trestů, co do zákonných předpokladů jejich ukládání, ale také co do podmínek jejich výkonu. Celá konstrukce zákonnosti trestů nachází oporu i na ústavněprávní úrovni v čl. 39 Listiny základních práv a svobod.

Zásada přiměřenosti nebo také adekvátnosti je právně zakotvena v ustanovení §38 TZ. Tuto zásadu si nelze vykládat v souladu s historickou idejí „oko za oko“. Trestní sankce je de lege nutno ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu a poměrům pachatele. Povaha a závažnost trestného činu je určena především významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem (§39 odst. 2 TZ). K uložení přiměřeného trestu tedy dojde v případě, že bude adekvátní ve vztahu k individualitě trestného činu a osobnosti jeho pachatele. V návaznosti na tuto myšlenku hovoříme o individualizovaném trestu, což je trest vyměřený s maximálním ohledem na konkrétní okolnosti ad hoc.⁴⁰ Jako doplňující chápou ustanovení §38 odst. 2 TZ, podle nějž tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější. Trest odnětí svobody, zejména jeho nepodmíněná forma, představuje v sankční systematice trestního práva krajní prostředek ochrany společnosti, a proto by v souladu s výše zmiňovaným ustanovením mělo být vždy primárně zvažováno uložení jiných mírnějších sankcí.⁴¹ Další rovinu přiměřenosti představuje požadavek vyjádřený v §38 odst. 3 TZ, který nutno brát v potaz při ukládání trestu. Ustanovení vyjadřuje nutnost zohlednit právem chráněné zájmy osob poškozených trestným činem. Jde o jeden z projevů koncepce restorativní justice do našeho trestního práva, která klade důraz na usmíření pachatele s obětí trestného činu a obnovu trestným činem narušených společenských vztahů.⁴² Domnívám se, že soudce by v souladu s respektováním všech zákonných kritérií pro určení druhu a výše trestu měl vždy také přihlédnout k ekonomické zátěži, kterou nepodmíněný trest odnětí svobody respektive osoba

⁴⁰ Tamtéž, s. 559.

⁴¹ Tamtéž, s. 563.

⁴² ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 507. ISBN 978-80-7400-428-5.

odsouzeného pro státní rozpočet během výkonu trestu představuje. K otázce přiměřenosti se vyjádřil ve svém nálezu i Ústavní soud.

„Jen důsledné respektování principu trestání jako ultima ratio zaručuje, že omezení základních lidských práv jednotlivců v důsledku trestních sankcí bude možno považovat za proporcionální s účelem sledovaným trestním zákonem. Ze zásady personality trestní represe vyplývá především požadavek, aby byl uložený trest přiměřený spáchanému skutku. Tato zásada neumožňuje, tzv. experimentální trestání, sledující pouze účel generální prevence (odstrašení potencionálních delikventů) bez zřetele k prevenci individuální, vztahující se ke konkrétnímu skutku a ke konkrétnímu pachateli.“⁴³

Zásada personality trestů představuje projev zásady individuální právní odpovědnosti fyzických osob. Personalita trestů vyjadřuje požadavek, aby soudní trest postihoval pokud možno pouze osobu pachatele samotného. Jen při respektování této zásady může trest vyvolat zamýšlené účinky a kromě generální prevence i individuálně působit na pachatele. To ale nevylučuje skutečnost, že například nepodmíněný trest odnětí svobody s sebou nese negativní vedlejší produkt odloučení pachatele od jeho rodiny a blízkých, čím se trest nepřímo dotýká i osob, které na protiprávním jednání neměly žádný díl viny.

Vyjma výše zmiňovaných zásad existuje ještě celá řada dalších, které mají své místo v trestněprávní teorii a aplikační praxi, ale pro účely práce se jimi nebudu detailněji zabývat.

2.3 Evropský rámec trestu odnětí svobody

Primárně je třeba si uvědomit, že trestní právo bylo a je právem vnitrostátním. Tudíž pravomocí kriminalizovat určitá jednání a trestat trestné činy spáchané na jeho území či jeho občany v cizině disponuje pouze sám suverénní stát. Tento fakt ovšem nelze zaměňovat s možností ignorovat předpisy nadnárodního charakteru jako je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „EÚLP“) a řada dalších mezinárodních úmluv o lidských právech, kterých jsme signatáři. Řada článků EÚLP se vztahuje přímo

⁴³ Nález Ústavního soudu ze dne 10.12.2009, sp. zn. III. ÚS 1481/09

k trestu odnětí svobody či jeho výkonu. Nad dodržováním těchto pravidel na úrovni států dohlíží Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“).⁴⁴ V souvislosti s tím je třeba zmínit, že otázkou relevance rozhodnutí ESLP v českém právním řádu se vyjádřil ve svém nálezu Ústavní soud. Konstatoval, že rozhodnutí ESLP dosahuje ústavněprávní kvality a orgány veřejné moci mají všeobecnou povinnost přihlížet k interpretaci EÚLP prostřednictvím ESLP.⁴⁵ Legislativa orgánů Evropské unie se však sankčního systému a trestu odnětí svobody bezprostředně netýká.

2.4 Trest odnětí svobody

2.4.1 Postavení trestu odnětí svobody v systému trestů

České trestněprávní prostředí je z hlediska druhu trestů tvořeno dvěma subsystémy. Jde o systém trestů pravidelných a trestů výjimečných. Trest odnětí svobody je součástí obou těchto systémů. Trestní zákoník obsahuje jeho výslovnou definici v ustanovení § 52 odst. 2 TZ. Rozumí se jím, pokud zákon nestanoví jinak, nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

Zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest. Ve vztahu lex specialis vůči TZ je pak úprava odnětí svobody obsažená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.⁴⁶ Pokud budeme považovat nepodmíněný trest odnětí svobody jako trest primární, lze konstatovat, že jeho ostatní formy ve smyslu §52 odst. 2 TZ jsou tresty alternativními. Trest odnětí svobody lze také charakterizovat jako trest nejpřísnější, protože představuje ve srovnání s ostatními druhy trestů nejzávažnější zásah do nejširšího okruhu základních práv a svobod jednotlivce.⁴⁷ Jelikož je možné ho uložit samostatně, patří také do množiny tzv. trestů hlavních. Pokud ostatní druhy trestu nelze uložit samostatně, jedná o tresty vedlejší. Dle dalšího dělení trestů, které spočívá v tom, zda určitý trest musí být uložen ve

⁴⁴ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 39-40. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁴⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 15.11.2016, sp. zn. I. ÚS 310/05

⁴⁶ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 41. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁴⁷ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 89-90. ISBN 80-210-3025-9.

spojení s jiným trestem, který plní roli pojistky výkonu prvního trestu, můžeme trest odnětí svobody zařadit do skupiny trestů bez náhrady i s náhradou. De lege lata trestní zákoník registruje jedinou možnost uložení trestu s náhradou v podobě náhradního trestu odnětí svobody u peněžitého trestu a to dle §69 odst. 1 TZ.⁴⁸

Nejen vlivem trestněprávní reformy, která od pádu totality stále probíhá, se domnívám, že výsostné postavení především nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí je již překonáno. V duchu této myšlenky se vyjadřuje i důvodová zpráva k aktuální úpravě trestního zákoníku, která v souvislosti se sankčním systémem hovoří o novém uspořádání hierarchie trestů ve prospěch alternativ. Prostřednictvím této změny má dojít k naplnění principu, dle něhož je trest odnětí svobody chápán jako ultima ratio.

2.4.2 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody je nejpřísnější formou trestu odnětí svobody, která de lege lata přichází v úvahu. Lze ho charakterizovat jako trest univerzální, protože je obsažen v každé skutkové podstatě zvláštní části TZ. Uložit se může za každý trestný čin a každému dospělému pachateli. Zákon nestanovuje žádné speciální požadavky pro jeho uložení. Vychází se tedy pouze z obecné podmínky, dle níž lze trest uložit samostatně, je-li uveden ve zvláštní části TZ.⁴⁹ Pojí se s ním nejen negativní následek ve formě zbavení osobní svobody, respektive povinnost vykonávat výkon trestu v určitém režimu, ale i omezení řady jiných práv a svobod. Konkrétní vymezení práv, která jsou po dobu výkonu trestu omezena, obsahuje §27 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Omezena jsou práva a svobody na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobodu pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností, záznamů a zpráv a právo svobodné volby povolání. Mimo tyto jsou osobám ve výkonu trestu odepřena i další práva jako například výkon práva sdružovat se, podnikat a řada dalších. Vzhledem k závažnosti, kterou nepodmíněný trest odnětí svobody zasahuje do života a základních práv a svobod jednotlivce, by měl být vždy ukládán v souladu se zásadou ekonomie trestní

⁴⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 556. ISBN 978-80-7179-082-2.

⁴⁹ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 41. ISBN 978-80-7552-163-7.

represe, která vyjadřuje, že uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody představuje až poslední možnou a krajní variantu.

Nález Ústavního soudu zásadu ekonomie trestní represe či subsidiarity trestní represe obohatil o další rovinu. Samotné rozhodnutí vyjadřuje mimo jiné požadavek, aby zákonodárce zohledňoval příkaz tolerance vůči nekonvenčnímu chování, dle něhož je třeba respektovat též určité způsoby chování, které jsou většinou společnosti hodnoceny jako nenormální, avšak nejsou pro ni vyloženě škodlivé.⁵⁰ Tuto zásadu v rovině nepodmíněného trestu odnětí svobody specifikuje §55 odst. 2 TZ, který zakotvuje výjimečnost nepodmíněného trestu odnětí svobody v případě trestných činů, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje pět let. Opačný postup je možný pouze v případě, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Zákonodárce zvolil hranici pěti let zřejmě pro jistou návaznost na kategorii přečinů, jimiž jsou všechny nedbalostní trestné činy a dále ty úmyslné činy, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje pět let. Trestné činy ohraničené maximální pětiletou horní hranicí trestí sazby jsou chápány jako méně závažné a předvídá se u nich využití trestněprávních alternativ, ať už v rámci hmotné, či procesní úpravy.⁵¹ I přes posun trestní politiky směrem k alternativnímu trestání zůstává nepodmíněný trest odnětí svobody pro řadu případů jediný vhodný a nenahraditelný.

Trestní zákoník stanovuje maximální možnou výměru trestu odnětí svobody na 20 let, jestliže nejde o jeden ze tří mimořádných případů předvídaných v §55 TZ. Toto ustanovení zřejmě souvisí s výchovnou funkcí trestu, která je u déle trvajících trestů obzvlášť ztížena. Výkon dlouhodobých trestů je spojen s nebezpečím působení negativních vlivů, které na pachatele působí a také na možnou deformaci vězňovy osobnosti.⁵² Z výše uvedeného lze dovodit, že TZ stanovuje pouze obecnou horní hranici, obecná dolní hranice trestní sazby není upravena. Tato obecně vymezená zákonná trestní sazba je následně konkretizována v sankcích jednotlivých skutkových podstat trestných

⁵⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2014, sp. zn. III. ÚS 934/13

⁵¹ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 42-43. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁵² NOVOTNÝ, Oto, Marie VANDUCHOVÁ, Pavel ŠÁMAL a kolektiv. *Trestní právo hmotné*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 409. ISBN 978-80-7357-509-0.

činů ve zvláštní části TZ. Ty buď určují horní i dolní hranici trestu, nebo jen hranici horní.⁵³

Jak uvedeno výše, nejvyšší přípustnou výměru dvaceti let je možno překročit jen ve třech případech. První možností je mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody zakotvené v §59 TZ. Dle tohoto ustanovení může soud pachateli, který opětovně spáchal zvlášť závažný zločin, ač byl za takový nebo jiný zvlášť závažný zločin potrestán, uložit trest odnětí svobody v rámci trestní sazby, jejíž horní hranice se zvyšuje o jednu třetinu, a to současně za podmínky, že závažnost tohoto zločinu je vzhledem k recidivě a ostatním okolnostem případu vysoká nebo možnost nápravy pachatele je ztížena. Zákon explicitně stanoví, že horní hranice trestní sazby trestu odnětí svobody může po zmiňovaném zvýšení převyšovat dvacet let. Druhou možností, která umožňuje překročit maximální přípustnou výměru dvaceti let, je ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny. Posledním případem je výjimečný trest odnětí svobody.⁵⁴ Ten může být dle zákonné úpravy ukládán jednak jako trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, nebo jako trest odnětí svobody na doživotí.

Vyjma mimořádného zvýšení trestu aktuální trestněprávní úprava zakotvuje též možnost, respektive i povinnost ukládat trest odnětí svobody též pod dolní hranici zákonné trestní sazby uvedené ve zvláštní části trestního zákoníku. V prvním případě hovoříme o moderačním právu soudu, ve druhém o moderační povinnosti soudu. Dle §58 TZ lze využít moderační právo ve smyslu mimořádného snížení trestu odnětí svobody pouze ze zákonných důvodů v něm uvedených. Prvním z nich jsou okolnosti případu nebo poměry pachatele, ve vztahu k nimž by použití zákonem stanovené trestní sazby odnětí svobody bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné. Další možností je situace, kdy pachatel napomohl zabránit trestnému činu, který jiný připravoval nebo se o něj pokusil, pokud má soud za to, že vzhledem k poměrům pachatele a povaze jím spáchaného činu lze dosáhnout jeho nápravy i trestem kratšího trvání. Soudní uvážení v těchto dvou případech není neomezené, protože soud je vázán limity uvedenými v §58 odst. 3 TZ. U dalších důvodů uvedených v §58 TZ soud vázán limity není. Jedná

⁵³ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 590. ISBN 978-80-7179-082-2.

⁵⁴ Tamtéž, s. 590-591.

se například o postup, který lze využít vůči pachateli označenému jako spolupracující obviněný. V tomto případě plní moderační právo soudu prostředek boje proti organizovanému zločinu. Využit moderačního práva lze i v některých dalších zákonem předvídaných situacích, kterými se pro účely práce detailněji nebudu zabývat.⁵⁵

2.4.3 Alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

2.4.3.1 Podmíněné odsouzení

Trest odnětí svobody s podmíněným odkladem jeho výkonu je systematickou trestního zákoníku považován za jednu ze tří možných variant spadajících pod souhrnné označení trest odnětí svobody. Z hlediska aplikační praxe jde dokonce o trest dominantní, což dokládají statistické údaje, kdy například v roce 2012 se na celkovém počtu uložených trestů podílel 65%, v roce 2013 64,2% a v roce 2014 69,9%. Podmíněné odsouzení představuje tradiční alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a v českém právním řádu má tradici již od roku 1919. Jeho samotná podstata spočívá v pravomocném uznání viny a následném uložení trestu odnětí svobody v určité soudem stanovené délce. Odkládá a následně se i případně fakticky promíjí výkon tohoto trestu. Děje se tak v případě, že odsouzený vyhoví stanoveným podmínkám. Trest odnětí svobody s podmíněným odkladem výkonu trestu plně koresponduje se zásadou ekonomie trestního práva a dále je také projevem preventivní funkce trestního práva.

Jak již bylo dříve zmíněno, trestní zákoník nepracuje s pojmem podmíněného odsouzení, jakož to samostatným druhem trestu, ale pojímá ho jako jednu z variant trestu odnětí svobody.⁵⁶ Tento přístup je některými právními teoretiky zpochybňován. Například Ščerba zastává názor, že podmíněné odsouzení vykazuje všechny podstatné znaky samostatného druhu trestu a od nepodmíněného odnětí svobody se zcela zásadním způsobem odlišuje.⁵⁷ S jistotou lze tvrdit, že podmíněné odsouzení představuje alternativu ke krátkodobým, ale i střednědobým nepodmíněným trestům odnětí svobody. Oporou pro toto tvrzení je

⁵⁵ Tamtéž, s. 591.

⁵⁶ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 50-51. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁵⁷ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 226. ISBN 978-80-87576-93-9.

právní úprava obsažená v §81 a následujících TZ. Podmíněné odsouzení se vyskytuje ve dvou formách. První z nich je prosté podmíněné odsouzení (bez dohledu) a druhou zastupuje podmíněné odsouzení s dohledem, které bude podrobněji rozpracováno v následující podkapitole. De lege lata zákonnými předpoklady podmíněného odsouzení rozumíme konkrétní výměru uloženého trestu, která odráží míru škodlivosti trestného činu a osobu a poměry pachatele, jeho dosavadní život a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a okolnosti případu zakládající důvodný předpoklad toho, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba výkonu uloženého trestu odnětí svobody. Z hlediska konkrétní výměry trestu odnětí svobody, podmíněný odklad výkonu je možný pouze u trestu, který byl soudem v konkrétním případě vyměřen v maximální výši tři roky.⁵⁸ Klíčovým faktorem pro možnost uložení podmíněného odsouzení je tedy konkrétní škodlivost spáchaného trestného činu a z ní vycházející konkrétní výměra uloženého trestu odnětí svobody.⁵⁹ Vyjma konkrétní výměry uloženého trestu musí být kumulativně splněna i druhá podmínka podmíněného odsouzení, tedy soud musí mít vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není výkonu trestu odnětí svobody třeba.⁶⁰ Podmíněné odsouzení představuje kvalifikovanou výstrahu nepodmíněným trestem odnětí svobody, který je i pachateli fakticky uložen, ale jeho výkon se podmíněně odkládá. Tento institut tedy pachateli dává možnost prokázat, že účelu trestu bylo dosaženo i bez výkonu trestu.

Prokazovat svým chováním, že se tak stalo, musí odsouzený v době, kterou trestní zákoník označuje jako zkušební dobu a která je dle rozhodnutí soudu v zákonném rozmezí trvání od 1 do 5 let. Při určení délky zkušební doby v každém konkrétním případě soud vychází z obdobných kritérií, která bere v úvahu při stanovení druhu a výměry trestu samotného. Začátek jejího běhu je shodný s okamžikem právní moci rozsudku. Současně s uložením trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem výkonu může soud uložit také přiměřená

⁵⁸ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 53. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁵⁹ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 228. ISBN 978-80-87576-93-9.

⁶⁰ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 53. ISBN 978-80-7552-163-7.

omezení a přiměřené povinnosti, které jsou uvedeny demonstrativním výčtem v §48 odst. 4 TZ. Tato omezení a povinnosti mají obecně za cíl přispět k vedení řádného života podmíněně odsouzeného. Soud zpravidla také uloží, aby dle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, případně aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem. Pouze chování odsouzeného ve zkušební době rozhodne o dalším postupu, tedy zda uložený trest odnětí svobody vykoná či nikoliv. Za skutečnosti, že podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život, soud vysloví, že se osvědčil a trest nebude vykonán. Soud zásadně vždy přezkoumává chování odsouzeného po celé trvání zkušební doby, tj. od právní moc rozsudku do konce konkrétně stanovené zkušební doby. Zvláštní situace může nastat v případě, kdy by soud bez viny odsouzeného nevyslovil rozhodnutí o osvědčení se do jednoho roku od uplynutí zkušební doby. V takovém případě vzniká fikce osvědčení se. Vysloví-li soud, že se podmíněně odsouzený ve zkušební době osvědčil, hledí se na pachatele jako by nebyl odsouzen.⁶¹ Tento fakt se projevuje ve výpisu z Rejstříku trestů a je pozitivním následkem vysloveného osvědčení se, který má důležitý dopad na další občanský a pracovní život. Za skutečnosti, že podmíněně odsouzený nevede řádný život a nevyhoví uloženým podmínkám, soud rozhodne, že se trest vykoná a současně rozhodne i o způsobu výkonu trestu. K nařízení výkonu trestu obvykle dochází v případě, spáchá-li podmíněně odsouzený ve zkušební době trestný čin. V určitých výjimečných případech dokonce soud může ponechat podmíněně odsouzení v platnosti i přes to, že během zkušební doby podmíněně odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu.⁶²

2.4.3.2 Podmíněné odsouzení s dohledem

Institut podmíněného odsouzení s dohledem byl do českého právního řádu zařazen roku 1997, respektive s účinností od roku 1998. Ovšem jak uvádí Kalvodová, tato novela vytvořila pouze samotný právní rámec pro ukládání dohledu, při čemž samotná právní úprava byla velmi strohá. Neupravovala, v čem bude uvedený dohled spočívat a kdo jej bude provádět, otázky obsahové náplně dohledu tudíž musel rozhodnout soud dle vlastního uvážení za současného

⁶¹ Tamtéž, s. 54-56.

⁶² Tamtéž, s. 57.

zhodnocení všech okolností případu. Tento právní stav trval až do přijetí novely z roku 2001, která přinesla nová ustanovení s názvem dohled. Ty již konkrétně vymezily účel a podstatu tohoto institutu.⁶³ Aktuální právní úpravu podmíněného odsouzení s dohledem obsahuje TZ v §84-87. Využití tohoto institutu přichází v úvahu, pokud je třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době za současného splnění všech ostatních podmínek, které jsou třeba pro vyslovení prostého podmíněného odsouzení dle §81 odst. 1 TZ. Obdobně při podmíněném odsouzení s dohledem soud stanoví zkušební dobu v rozsahu 1-5 let, lze uložit také přiměřená omezení či povinnosti k tomu, aby vedl řádný život. Dohledem se dle §49 TZ rozumí pravidelný osobní kontakt s probačním úředníkem, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Ustanovení §49 TZ obsahuje i vymezení účelu dohledu, kterým je sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, a dále odborné vedení a pomoc s cílem zajistit, aby pachatel vedl v budoucnu řádný život.

Trestní zákoník explicitně uvádí i povinnosti, které musí pachatel v rámci dohledu dodržovat. Rovněž obsahuje povinnosti a oprávnění probačního úředníka. Pachatel je povinen spolupracovat s probačním úředníkem, plnit probační plán dohledu, dostavovat se k probačnímu úředníku ve lhůtách, které mu stanoví, informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání a zdrojích obživy, dodržování soudem uložených přiměřených omezení a povinností a jiných okolnostech důležitých pro výkon dohledu, umožnit probačnímu pracovníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje. Mezi povinnosti na straně probačního úředníka řadíme výkon dohledu nad probačním plánem, být pachateli nápomocen a plnit pokyny předsedy senátu, které směřují k výkonu dohledu a k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Dále musí probační plán dle okolností aktualizovat a v určitých případech má informační povinnost vůči předsedovi senátu. Při závěrečném rozhodování o osvědčení se soud uplatňuje stejný právní režim jako u prostého podmíněného odsouzení.

⁶³ Tamtéž, s. 58-59.

2.5 Výjimečný trest

Výjimečný trest je dle současné právní úpravy koncipován jako zvláštní forma trestu odnětí svobody, která má za úkol reagovat na mimořádné případy kriminálních jednání. Označení výjimečný trest si však nelze vykládat jako trest, který by nemusel splňovat požadavek souladu se základními funkcemi a zásadami trestního práva. Jelikož trestní systém České republiky v duchu respektování zásady humánnosti trestů a základních lidských práv nepracuje s trestem smrti, jsou obě formy výjimečného trestu krajním a mimořádným prostředkem k ochraně společnosti i jednotlivce před pachateli nejzávažnějších trestných činů. Výjimečným trestem se dle §54 odst. 1 TZ rozumí jednak trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. S ohledem na kategorizaci trestných činů lze uložit výjimečný trest jen za skupinu zvlášť závažných zločinů, u kterých to TZ ve zvláštní části dovoluje.⁶⁴

Trest odnětí svobody od 20 do 30 let reprezentuje mírnější, časově určitou formu výjimečného trestu sloužící pro potrestání pachatelů zvlášť závažných zločinů. Vyjma obecných požadavků pro uložení výjimečného trestu musí být alternativně splněn alespoň jeden ze dvou dalších požadavků pro tento trest speciálních. Jedná se o velmi vysokou závažnost zvlášť závažného zločinu, nebo obzvláště ztíženou možnost nápravy pachatele. Soud musí v daném případě rozhodnout tak, aby závěr odůvodňoval nezbytné uložení trestu odnětí svobody nad 20 až do 30 let vzhledem k nutnosti naplnit účel trestu.⁶⁵

Trest odnětí svobody na doživotí je nejpřísnějším druhem trestu, se kterým trestně právní úprava od roku 1990 pracuje. V souladu s tímto faktem je i přísnost podmínek pro jeho uložení. Obdobně jako u trestu odnětí svobody od 20 do 30 let je určen pro potrestání zvlášť závažných zločinů, avšak zde je možnost uložení doživotního trestu omezená taxativním výčtem jedenácti deliktů, jejichž skutkové podstaty představují kvalifikované případy úmyslného usmrcení. V případě, že pachatel naplní skutkovou podstatu vybraného trestného činu, musí být současně naplněny další předpoklady: závažnost takového zvlášť závažného zločinu je mimořádná vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu, nebo zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému

⁶⁴ Tamtéž, s. 61-62.

⁶⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 604. ISBN 978-80-7179-082-2.

následku a uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let.⁶⁶ Za předpokladu, že respektujeme trest odnětí svobody na doživotí jako dostatečný pro splnění ochranné funkce, kterou dříve plnil trest smrti, je povinností zákonodárce dát mu přednost neboť je mírnější. To se projevuje zejména tím, že trest odnětí svobody na doživotí respektuje právo na život a nedotknutelnost fyzické integrity každého jedince, neznamena nenávratný právní důsledek chybného soudního rozhodnutí, respektuje právo pachatele a povinnost státu poskytnout každému možnost resocializace.⁶⁷ Jako významně pozitivní faktor, který motivuje k řádnému výkonu trestu, působí na odsouzeného možnost podmíněného propuštění z výkonu doživotního trestu za současného splnění zákonných požadavků.⁶⁸

2.6 Náhradní trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody se ukládá také jako náhradní trest. Předpokladem k uložení náhradního trestu odnětí svobody je *de lege lata* předchozí uložení alternativní formy trestu v podobě peněžitého trestu. Podstata spočívá v tom, že náhradní trest plní roli pojistky pro případ, že peněžitý trest není vykonán ve stanovené lhůtě či jeho výkon je zmařen. Jde tedy o sekundární trest, který je trestem za nesplnění trestu primárního. Maximální výměra náhradního trestu odnětí svobody činí čtyři léta s tím, že náhradní trest odnětí svobody nesmí ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat horní hranici trestní sazby.⁶⁹

2.7 Trestní opatření odnětí svobody u mladistvých

Obdobně jako trestně právní úprava vztahující se na pachatele trestných činů starších 18-ti let i sankční systém trestního práva mladistvých obsahuje

⁶⁶ Tamtéž, s. 604-605.

⁶⁷ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody na doživotí*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995, s. 20. ISBN 80-210-1197-1.

⁶⁸ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 64. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁶⁹ Tamtéž, s. 65.

odnětí svobody. Primárně je třeba zopakovat, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže pracuje se zcela odlišnou terminologií než trestní zákoník. Trestný čin je v něm označován jako provinění a jeho právně relevantními následky jsou opatření. Ty se dělí na výchovná, ochranná a trestní. Výčet trestních opatření se nachází v §24 odst. 1 ZSM, který rozlišuje tři druhy trestních opatření odnětí svobody. Jde o odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněné. První dva zmiňované druhy jsou v ZSM koncipovány jako samostatné druhy trestů, tedy nikoliv jen jako typ trestního opatření odnětí svobody. ZSM obsahuje řadu ustanovení, která se opírají o koncept restorativní justice a vyjadřují odlišný přístup k trestání mladistvých. Do popředí vstupuje především ochranná funkce, prevence před pácháním dalších provinění a vytváření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého. Trestní opatření lze použít pouze v případě, jestliže by zvláštní způsoby řízení a opatření nevedly k dosažení účelu ZSM. Tím je zdůrazněna pozice trestních opatření, jakož to krajního prostředku reakce na protiprávní činy.

Výchozím pravidlem pro určení konkrétní výměry trestní sazby je její snížení o polovinu oproti trestní sazbě stanovené v trestním zákoně. Zároveň horní hranice nesmí ani po tomto snížení přesahovat 5 let a dolní hranice 1 rok. Svou speciální právní úpravu obsahuje ZSM i pro materii výjimečného trestního opatření. Roli výjimečného trestního opatření plní u mladistvých odnětí svobody na 5 až 10 let. Soud může uložit takové výjimečné trestní opatření pouze za kumulativního splnění zákonných podmínek. Jedná se o situaci, kdy mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, povaha a závažnost provinění je mimořádně vysoká vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku a soud má za to, že by odnětí svobody v rozmezí dle §31 odst. 1 ZSM nepostačovalo k dosažení účelu trestního opatření.⁷⁰

Z hlediska nepodmíněného odnětí svobody se intenzivně projevuje snaha zákonodárce o minimalizaci ukládání tohoto trestu ve smyslu zakotvení nepodmíněného odnětí svobody, jakož to ultima ratio. Soud pro mládež může

⁷⁰ Tamtéž, s. 67.

uložit nepodmíněné odnětí svobody jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu ZSM. Tato výjimečnost uložení platí pro všechna provinění bez další vazby na vymezení horní hranice zákonné trestní sazby. V praxi by tedy neměl soud uložit nepodmíněné odnětí svobody, pokud by nedovodil zjevnou neúčinnost mírnějších opatření trestní povahy. Tato myšlenka plně koresponduje a odráží účel samotného ZSM, který u mladistvých jasně konkretizuje postupy spojené s odčiněním újmy způsobené poškozenému před trestně-represivní reakcí.⁷¹ ZSM rovněž obsahuje speciální úpravu mimořádného snížení trestního opatření odnětí svobody. K tomu může soud přistoupit v případě, jestli pro to svědčí okolnosti případu, nebo poměry mladistvého. Zpravidla však soud bude hodnotit jak okolnosti případu, tak i poměry mladistvého, a to ve vzájemné souvislosti.⁷² Naopak explicitně je v ZSM vyloučeno použití institutu mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody ve smyslu §59 TZ. Jistá specifika jsou obsažena v ZSM i pro problematiku podmíněného odsouzení, přičemž zejména se jedná o kratší zkušební dobu, která může být stanovena na 1 rok až 3 léta. Tato hranice může být prodloužena, avšak nesmí být delší než maximální možná hranice určená trestním zákoníkem, tj. pět let.

2.8 Alternativní tresty

Alternativními tresty v tendencích trestního práva hmotného rozumíme tresty, které mohou nahrazovat trest odnětí svobody. Jsou tedy alternativní ve vztahu k trestu spojenému s odnětím svobody, což ale neznamená, že by s ním nemohly mít další spojitost. Současná právní úprava nabízí taxativní výčet těchto alternativních trestů v §52 odst. 1 písmeno b) až l) TZ s výjimkou trestu ztráty čestných titulů nebo vyznamenání a trestu ztráty vojenské hodnosti, jež jsou tresty vedlejšími.

Z hlediska aplikační praxe ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody, a to především u trestů kratšího trvání (ve výměře nepřevyšující 6 měsíců, v některých případech až rok a půl) s sebou nese řadu negativních dopadů.

⁷¹ *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 374-385. ISBN 978-80-7179-375-5.

⁷² KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 737. ISBN 978-80-7179-082-2.

Primárně během takto omezené doby není možné dostatečně převychovat odsouzeného, současně však jde o dostatečně dlouhou dobu k tomu, aby na odsouzeného působily negativní vlivy vězeňského prostředí. Svůj účel nepodmíněný trest krátkého trvání neplní také z hlediska preventivního, jelikož odstrašující účinky jsou zanedbatelné, a tak pro pachatele mohou být přijatelným rizikem. Závažný problém přináší rovněž výkon krátkodobých trestů, které z ekonomického hlediska neúměrně zatěžují vězeňský systém.⁷³ Nejen z výše uvedených důvodů je v českém trestním právu již od 90. let 20. století patrný příklon ke konceptu restorativní justice a omezení sankcionování pachatelů trestných činů formou nepodmíněného trestu odnětí svobody. Zákonodárce proto přistoupil k zavedení nových druhů alternativních opatření. V současnosti české trestní právo obsahuje celý korpus alternativních opatření hmotně (alternativní tresty, alternativy k potrestání) i procesně právního charakteru (odklony v trestním řízení). Ščerba se domnívá, že samotná existence tohoto systému však ještě nezaručí, že alternativní opatření budou plnit svůj účel. K tomu musí přistoupit aplikace jednotlivých opatření v praxi orgány činnými v trestním řízení. Dle jeho výzkumu tento fakt ovlivňuje především administrativní a časová náročnost spojená s jeho aplikací, a především samotná důvěra soudů či státních zástupců v jejich efektivitu.⁷⁴

Domnívám se, že trestněprávní vývoj směřující k extenzi alternativních opatření či trestů je správným krokem, který s sebou přináší řadu pozitivních prvků. Odsouzený není vytržen ze svého sociálního prostředí a není vystaven negativním vlivům vězeňských zařízení. Současně jsem však přesvědčen, že nepodmíněný trest odnětí svobody má své nezastupitelné postavení v systému trestních sankcí, protože na určité trestné činy závažnější povahy či vzhledem k povaze pachatele jinak reagovat nelze. Nepodmíněný trest odnětí svobody proto v české právní úpravě zůstává stále, jakož to trest nezastupitelný, jelikož každá společnost obsahuje jisté procento pachatelů, u nichž nepřichází v úvahu jiný

⁷³ KARABEC, Zdeněk, Radka MACHÁČKOVÁ a Simona DIBLÍKOVÁ. *Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studie z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, s. 7-8. ISBN 8086008762.

⁷⁴ ŠČERBA, Filip. *Využívání alternativních opatření v praxi*. Trestněprávní revue. 2013, č. 06, s. 138.

způsob eliminace nežádoucího chování spočívajícího v páchání závažných trestných činů, než jejich izolace ve formě trestu odnětí svobody.⁷⁵

2.9 Trest odnětí svobody a jeho výkon – vybrané evropské právní úpravy

V této části bych rád stručně nastínil právní úpravu trestu odnětí svobody v dalších evropských státech. Pro účely práce jsem si vybral Slovensko z důvodu společné historie. Dále také Německo, které tradičně ovlivňuje naše právní prostředí. Kromě metody výkladu využívám i komparace českého právního řádu a konkrétní zahraniční právní úpravy.

2.9.1 Slovensko

Obdobně jako v České republice i slovenská trestněprávní úprava je založena na dualismu trestních sankcí, jimiž jsou tresty a ochranná opatření. Konkrétní druhy trestů jsou obsaženy v §32 trestného zákona č. 300/2005 Z.z. (Zbierka zákonov). Velký komentář k tomuto zákonu uvádí, že trest odnětí svobody představuje základní a nejpřísnější sankci ze všech druhů trestu. Tuto skutečnost posiluje i ustanovení trestného zákona, když ve zvláštní části uvádí jen trest odnětí svobody.⁷⁶ I slovenské trestní právo pracuje s trestem odnětí svobody, jakož to prostředkem postihu ultima ratio, a to i přes fakt, že tento princip nenachází ve vztahu k dospělým pachatelům své zákonné vyjádření. De lege lata lze trest odnětí svobody uložit ve dvou možných variantách. Buď jako trest na dobu určitou a nejdéle pak na 25 let, nebo jako trest doživotí, který není terminologicky koncipován jako trest výjimečný. Trest odnětí svobody na doživotí připadá v úvahu pouze, pokud jsou splněny zvláštní zákonné podmínky pro jeho uložení. Jisté specifikum na rozdíl od české právní úpravy představuje nemožnost překročení maximální výměry trestu odnětí svobody a to za žádných okolností.⁷⁷ Trest odnětí svobody lze uložit jako samostatný či společně s jiným

⁷⁵ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 90. ISBN 80-210-3025-9.

⁷⁶ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon: Velký komentář*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2013, s. 96. ISBN 9788081550201.

⁷⁷ MENCEROVÁ, I. TOBIÁŠOVÁ, L. TURAYOVÁ, Y. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 290-292. ISBN 9788089122868.

trestem. Slovenský trestný zákon kromě nepodmíněného trestu odnětí svobody (časově určitého nebo na doživotí) pracuje i s pojmem podmíněného odsouzení, které může mít formu podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody na základě §49 trestného zákona, nebo podmíněného odkladu výkonu trestu s probačním dohledem dle §51 trestného zákona.

Výkon trestu odnětí svobody probíhá diferencovaně v ústavech pro výkon trestu. Ty jsou rozděleny na ústavy s minimální, střední a maximální ostrahou. O zařazení odsouzeného do konkrétního typu rozhoduje soud na základě stanovených kritérií obsažených v §48 odst. 2 trestného zákona. Srovnatelně jako v České republice i Slovensko další podrobnosti výkonu trestu ponechává speciálnímu zákonu. Jedná se o zákon č. 475/2005 Z.z., o výkone trestu odňatie sľobody.⁷⁸

2.9.2 Německo

Německý trestní zákon (Strafgesetzbuch, dále jen „SGB“) vychází stejně jako český trestní zákoník ze systematiky dualismu trestních sankcí. Jednak jde o tresty, mezi které se řadí také odnětí svobody a rovněž se jedná o nápravná a zabezpečovací opatření.⁷⁹ Trest odnětí svobody má formu časově omezenou, tj. maximálně na 15 let, což představuje o 5 let nižší maximální horní hranici přípustné trestní sazby než v českém právním řádu. V případě, že trest není časově omezen, jde o trest doživotní. Ten se ukládá buď obligatorně za určité konkrétně vymezené trestné činy (například vražda dle §211 SGB) nebo fakultativně. SGB obsahuje i ustanovení, které připouští podmíněný odklad výkonu trestů nepřevyšujících jeden rok, respektive za zvláštních okolností činu nebo osobnosti pachatele dva roky. Německé soudy mohou, tak jak je nám známo z rozhodovací činnosti českých soudů, současně s rozhodnutím o podmíněném

⁷⁸ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 172. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁷⁹ DRENKHAHN, K. , DUDECK, M. , DÜNKEL, F. *Long-Term Imprisonment and Human Rights*. London: Routledge, 2014, s. 181. ISBN 9781317684442.

odložení výkonu trestu, uložit také různé povinnosti či pokyny nebo stanovit dohled probačního úředníka.⁸⁰

Trest odnětí svobody je vykonáván ve věznicích, které mají povahu státních institucí. Jsou diferencovány na věznice otevřené a uzavřené. Ty jsou doplněny zvláštní sociálně-terapeutickou institucí, která se intenzivněji zaměřuje na resocializaci odsouzených. De lege lata je výkon trestu právně zakotven jednak na úrovni spolkového zákona, jednak zákony jednotlivých spolkových zemí.⁸¹

⁸⁰ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 165. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁸¹ DRENKHAHN, K. , DUDECK, M. , DÜNKEL, F. *Long-Term Imprisonment and Human Rights*. London: Routledge, 2014, s. 187. ISBN 9781317684442.

3 Procesně právní úprava

3.1 Obecná úprava výkonu trestů a ochranných opatření

Domnívám se, že je vhodné zopakovat, že ustanovení vztahující se k obsahu trestu odnětí svobody jakož i dalších trestů obsahuje trestní zákoník. Obecnou procesní úpravu výkonu trestů a ochranných opatření obsahuje trestní řád. Upravuje výlučně jen ty procesní úkony, které směřují k tomu, aby tresty a ochranná opatření byly vykonány. Trestní řád (dále jen „TR“) obsahuje některé základní a všeobecné zásady, dle kterých ten, kdo zajišťuje či provádí výkon rozhodnutí, musí postupovat.

Základem pro výkon rozhodnutí je vlastní rozhodnutí soudu, jímž se ukládá konkrétní trest nebo ochranné opatření. Rozhodnutí musí dále být vykonatelné. Ona vykonatelnost určuje, které podmínky musí být splněny, aby bylo možno přistoupit k výkonu rozhodnutí. Vykonatelným rozhodnutím může být orgánem činným v trestním řízení vynucen obsah rozhodnutí proti tomu, kdo komu rozhodnutí ukládá povinnost. Rozhodnutí ukládající trest nebo ochranné opatření má být vykonáno ihned, což není vyjádřeno v zákoně, ale vyplývá z úpravy vykonávacího řízení. Výjimku tvoří překážky vykonatelnosti, jako mohou být mimořádné opravné prostředky či speciální případy vztahující se na trest odnětí svobody jako například těhotenství odsouzené či špatný zdravotní stav odsouzeného. Speciální případ představuje také ustanovení § 77 ZSM, které upravuje odklad výkonu trestu u mladistvého. Aplikuje se, pokud je uložen trest odnětí svobody, který nepřesahuje 1 rok a dále k výslovnému návrhu mladistvého z důvodu, že jde o dobu, která je potřebná k dokončení jeho vzdělání nebo jiné přípravy k povolání.

V případě, že výkon trestu již byl započat, pak má být výkon proveden bez přerušení. I v tomto případě zákonná úprava počítá s jistými výjimkami, které označujeme jako obecné či zvláštní důvody přerušení trestu. Výkon trestu musí bezpodmínečně zcela přesně odpovídat druhu i výměře uloženého trestu v konkrétní věci. Rovněž tato zásada obsahuje určité výjimky jako je příkladem podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Výkon trestů a ochranných opatření je dle trestního řádu oprávněn zajistit jen soud, a to z moci úřední. Příslušný k nařízení výkonu trestu je zásadně soud, který v konkrétní věci

rozhodoval v prvním stupni. V určitých případech je toto pravidlo prolomeno z důvodu účelnosti ve prospěch zpravidla okresního soudu v obvodu, kde odsouzený vykonává trest či ochranné opatření.

Nad zákonným prováděním výkonu trestů a ochranných opatření je třeba vykonávat kontrolu. Děje se tak skrze kontrolní orgány resortu, který výkon uskutečňuje. Pro účely dodržování právních předpisů spojených s výkonem trestu odnětí svobody jde o kontrolu ze strany pověřeného státního zástupce krajského státního zastupitelství, kam náleží obvod, kde se trest vykonává. Zmínit bych se také měl o kontrolní povinnosti Vězeňské služby či o oprávnění ministra spravedlnosti dle zvláštního zákona č. 48/1997 Sb.⁸²

3.2 Nařízení výkonu trestu

Klíčovým okamžikem pro nařízení výkonu trestu je ten, kdy se stane rozhodnutí, podle něhož se má vykonat nepodmíněný trest odnětí svobody vykonatelným. Předseda senátu následně zašle příslušné věznici nařízení výkonu trestu a vyzve odsouzeného, je-li na svobodě, aby trest ve stanovené lhůtě nastoupil. Pokud z konkrétních skutečností nebylo zjištěno, že pobyt odsouzeného na svobodě je nebezpečný, nebo nevyplývá-li z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností důvodná obava, že uprchne nebo se bude skrývat, a není tak dán důvod pro okamžité nařízení výkonu trestu odnětí svobody, může předseda senátu k nastoupení trestu poskytnout odsouzenému přiměřenou lhůtu pro obstarání svých záležitostí. Maximální trvání této lhůty je dle §321 odst. 2 TŘ stanoveno na jeden měsíc ode dne, kdy nabylo právní moc rozhodnutí, dle něhož se má vykonat nepodmíněný trest odnětí svobody.

Pokud odsouzený nenastoupí trest ve lhůtě, která mu byla poskytnuta, případně nastanou-li další okolnosti předvídané v §321 odst. 3 TŘ, tj. pokud bylo zjištěno, že jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, či z jeho jednání a dalších skutečností vyplývá důvodná obava, že uprchne nebo se bude skrývat, nařídí předseda senátu jeho dodání do výkonu trestu. Pojem uprchne, představuje útek

⁸² CHMELÍK, Jan. *Trestní řízení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 473-476. ISBN 978-80-7380-488-6.

do ciziny, zákonný pojem skrývat vyjadřuje ukryvání se v tuzemsku.⁸³ Není-li známo místo pobytu odsouzeného, užije se na příkaz k jeho dodání přiměřeně ustanovení o příkazu k zatčení dle §69 odst. 3 TŘ. Pokud je místo pobytu odsouzeného známo, lze postupovat dle ustanovení o vstupu do obydlí, jiných prostor a na pozemek dle §83c odst. 2 TŘ. Příkaz musí vždy obsahovat žádost policejnímu orgánu o neprodlené podání informace o tom, zda byl odsouzený do výkonu trestu dodán, případně které okolnosti dodání do výkonu trestu brání.

3.3 Odklad výkonu trestu

Soudní rozhodnutí ukládající trest má být vykonáno pokud možno hned, ale existují určité zákonem předvídané situace, kdy to ze zdravotních či jiných důležitých důvodů není možné. Samotné rozhodnutí o odkladu výkonu trestu má za následek, že předcházející rozhodnutí, dle kterého se má vykonat nepodmíněný trest odnětí svobody, není možné po dobu uvedenou v rozhodnutí vykonat. Tohoto postupu lze využít pro všechny nepodmíněné tresty odnětí svobody bez výjimky a bez ohledu na konkrétní výměru. Zákon nevytváří žádná omezení ani pro samotnou dobu trvání odkladu výkonu trestu. Jediným omezením tak zůstává skutečnost, že zdravotní stav odsouzeného nesmí umožňovat, aby se podrobil režimu výkonu trestu.

Předseda senátu odloží na potřebnou dobu výkon trestu odnětí svobody, jestliže z lékařské zprávy odsouzeného vyplývá, že by výkon trest ohrozil jeho život nebo zdraví. V praxi častějším případem je situace, kdy předseda soudu rozhodne o povolení odkladu ze zdravotních důvodů na základě podnětu odsouzeného. Pokud předseda soudu neshledá důvody pro takový postup, nezamítne žádost odsouzeného o odklad výkonu trestu, nýbrž vyzve odsouzeného k předložení lékařské zprávy příslušné věznicí dle §322 odst. 2 TŘ. Ta případně prostřednictvím ředitele věznice či jím pověřené osoby následně navrhne soudu odklad nebo přerušování výkonu trestu. O obligatorní odklad výkonu trestu na dobu jednoho roku po porodu půjde pokud bude odsouzenou těhotná žena či matka novorozeného dítěte. K takovému rozhodnutí tedy není nutný žádný návrh či jiný

⁸³ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. s. 3746. ISBN 978-80-7400-465-0.

kvalifikovaný podnět. Cílem je chránit nerušený vývoj očekávaného dítěte či umožnit řádnou péči o narozené dítě. Z toho lze dovodit, že pro postup dle §322 odst. 3 je nutné, aby žena porodila dítě živé a takové dítě měla ve své péči.⁸⁴

Důvodem odkladu výkonu trestu mohou být i jiné než zdravotní důvody odsouzeného. Jedná se o důležité důvody odložení výkonu trestu odnětí svobody u krátkodobých trestů. Do této skupiny trestů de lege lata spadají tresty odnětí svobody nepřevyšující jeden rok. Jak uvádí Šámal, důležité důvody jsou jakékoliv přechodné důvody s výjimkou těch, které se týkají zdravotního stavu odsouzeného a pro které by byl bezodkladný výkon trestu pro odsouzeného nebo osoby jemu blízké mimořádně tíživý nebo by byl spojen s dalšími následky, které zákon o výkonu trestu odnětí svobody nepředpokládá. Předseda senátu tak z důležitých důvodů odloží výkon trestu, a to na dobu nejvýše tří měsíců ode dne, kdy nabylo právní moci rozhodnutí, podle něhož se má vykonat nepodmíněný trest odnětí svobody. Další odklad je dle trestního řádu přípustný jen výjimečně ze zvlášť důležitých důvodů. Odklad však lze povolit nejdéle na dobu šesti měsíců ode dne, kdy nabylo právní moci rozhodnutí na základě kterého by měl být vykonán trest odnětí svobody.⁸⁵

3.4 Výkon trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody, se vykonává dle §55 odst. 3 TZ podle jiného právního předpisu ve věznicích. Za základní právní předpis upravující výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody z penologického hlediska považujeme zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZVTOS“). Prováděcím předpisem ke zmiňovanému zákonu je vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Z hlediska dalších pramenů je třeba zmínit i zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci, ve znění pozdějších předpisů či základní úpravu obsaženou v trestním zákoníku a trestním řádu. Významnou roli z hlediska výkonu trestu odnětí svobody plní i vnitřní řády věznic, avšak jsou závazné pouze jako interní předpis, tudíž nemají charakter obecně závazného

⁸⁴Tamtéž, s. 3755-3760.

⁸⁵ Tamtéž, s. 3761-3763.

předpisu. Vnitřní řád věznice stanoví na základě zákonného zmocnění ZVTOS ředitel věznice za souhlasu generálního ředitelství Vězeňské služby. Vnitřní řád obsahuje pravidla denního rozvrhu věznice či činnost odsouzených a další otázky.⁸⁶

Zcela novou právní úpravu s účinností od 1. října 2017 nám poskytuje trestní zákoník v §56. Nově došlo k redukci z minulých čtyř typů věznic na současné dvě, aktuální znění trestního řádu již nezná věznice s dohledem a dozorem. Nepodmíněný trest odnětí svobody se vykonává diferencovaně ve věznicích s ostrahou, nebo se zvýšenou ostrahou. Nadále o zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice rozhoduje soud v rámci výroku o trestu. Výraznější pravomoci byly svěřeny Vězeňské službě ČR, která dále odsouzeného v rámci vnitřní diferenciaci věznice s ostrahou zařazuje dle kriminogenních faktorů do jednoho ze tří typů oddělení. Ty se liší způsobem vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti režimu výkonu trestu. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody rozlišuje tři druhy oddělení věznice s ostrahou: s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Kritériem pro umístění odsouzeného do konkrétního oddělení je míra vnějšího a vnitřního rizika, pro jejichž posouzení jsou stanovena kritéria. Vnější riziko vyjadřuje stupeň nebezpečnosti odsouzeného pro společnost. Vnitřní riziko reflektuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného. Konečné rozhodnutí o umístění odsouzeného do některého z oddělení věznice s ostrahou je v pravomoci ředitele věznice.⁸⁷ Vězeňská služba ČR k účelu vyhodnocení rizik a potřeb využívá nástroj označovaný jako SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených). Jde o prediktivní nástroj hodnocení rizik a kriminogenních potřeb odsouzených.⁸⁸

Zákonná pravidla, kterými se soud musí při zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice řídit, obsahuje §56 odst. 2 TZ. Soud zpravidla zařadí do věznice s ostrahou pachatele, u kterého nejsou splněny podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou. Odsouzený bude zpravidla vykonávat trest odnětí svobody ve věznici se zvýšenou ostrahou, pokud mu byl uložen výjimečný trest či

⁸⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 592-593. ISBN 978-80-7179-082-2.

⁸⁷ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 117-118. ISBN 978-80-7552-163-7.

⁸⁸ KOZÁK, Vítězslav. *Ke změně zařazování odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*. Trestněprávní revue. 2016, č. 01, s. 19.

trest odnětí svobody za okolností předvídaných v §56 odst. 2 písmeno b) TZ. Kritéria však nelze posuzovat mechanicky, což je projevem zásady individualizace trestu. V souladu s §56 odst. 3 TZ je možné zařadit pachatele do věznice i jiného typu než do kterého má být zařazen podle §56 odst. 2 TZ. Soud přihlédne ke všem okolnostem konkrétního případu a zařadí pachatele do jiné věznice, má-li za to, že vzhledem k závažnosti trestného činu a povaze narušení pachatele bude působení na něj, aby vedl řádný život, lépe zaručeno v jiném typu věznice.⁸⁹

Skutečnost, že soud odsouzeného zařadí do určitého typu věznice, ještě nemusí nutně představovat absolutní neměnnost tohoto rozhodnutí. Během výkonu trestu může soud rozhodnout o přeřazení do věznice jiného typu. Rozhodnutí může mít pro odsouzeného pozitivní dopad ve smyslu přeřazení do věznice s ostrahou. O to se může odsouzený ve výkonu trestu zasloužit svým chováním a plněním svých povinností, což představuje výrazný motivační faktor. Přeřazení však může mít i opačný negativní charakter pro odsouzeného, kdy je přeřazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Důvodem je závažné nebo opakované porušení kázně nebo pořádku či spáchání trestného činu ve výkonu trestu, za které je pravomocně uznán vinným. O přeřazení do věznice s ostrahou může soud rozhodnout i k návrhu odsouzeného za splnění dalších podmínek § 57 odst. 5 TZ. Není-li návrhu vyhověno, lze jej opakovat až po uplynutí šesti měsíců od skončení řízení o jeho předchozím návrhu. Jistá omezení pro přeřazování v rámci jednotlivých typů věznic obsahuje §57 odst. 4 TZ, který má za cíl ztížit možnost přeřazení pro pachatele závažnější trestné činnosti.

3.5 Přeměna trestu odnětí svobody v trest domácího vězení

De lege lata je možné přeměnit trest odnětí svobody, respektive jeho zbytek v trest domácího vězení. Dle některých autorů je tento institut svým účelem i použitím blízký podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Ze zákonné úpravy se však nedozvíme nic o vzájemném vztahu těchto institutů. U obou těchto institutů totiž zákon shodně uvádí, že tak lze postupovat, jestliže odsouzený po právní moci rozsudku, zejména ve výkonu trestu svým

⁸⁹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 756. ISBN 978-80-7400-428-5.

chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život. Podmínky pro přeměnu trestu odnětí svobody v trest domácího vězení jsou ztíženy nutností vykonat polovinu uloženého trestu a současně se musí jednat o přečin. V praxi může z blízké souvislosti těchto dvou institutů vyplývat, že přeměna trestu odnětí svobody v trest domácího vězení se ustálí jako možnost opustit věznice pro ty odsouzené, kterým soud zamítne žádost o podmíněčně propuštění.⁹⁰ O samotné přeměně rozhoduje soud buď na podnět, nebo bez něj. Podnětem se dle §333b TR rozumí návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, v níž vykonává trest či žádost odsouzeného. Pokud soud rozhodne o přeměně v trest domácího vězení, dále se postupuje podle ustanovení o výkonu trestu domácího vězení. Každý den nevykonaného zbytku trestu odnětí svobody se rovná jednomu dni trestu domácího vězení.

3.6 Podmíněné propuštění

Tento institut je významným motivačním faktorem pro chování odsouzeného, což platí nejen pro dobu výkonu trestu, ale i poté, co byl podmíněně propuštěn na svobodu.⁹¹ Podmíněné propuštění umožňuje zmírnit uložený a již vykonávaný trest za současné pohružky pokračování v jeho výkonu.⁹² Základní myšlenkou je, že pokud bylo již vykonanou částí trestu dosaženo jeho účelu, další výkon není potřebný a je tedy neopodstatněný.⁹³ Smyslem podmíněného propuštění v žádném případě není automaticky propustit pachatele za dobré chování ve výkonu trestu po odpykání stanovené části trestu bez ohledu na to, jaký je předpoklad jeho chování. K aplikaci podmíněného propuštění má dojít tehdy, jestliže vzhledem ke všem okolnostem je odůvodněn předpoklad, že odsouzený

⁹⁰ MORKOVIN, Ondřej. *Přeměna trestu odnětí svobody v trest domácího vězení*. Trestněprávní revue. 2016, č. 06, s. 144.

⁹¹ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 222. ISBN 80-210-3025-9.

⁹² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře, s. 952. ISBN 978-80-7400-428-5.

⁹³ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, s. 515. ISBN 978-80-7179-082-2.

povede i na svobodě řádný život a není pro společnost nebezpečný z hlediska recidivy.⁹⁴

Mezi zákonné podmínky pro možnost využití tohoto institutu řadíme obecný požadavek výkonu poloviny uloženého nebo rozhodnutím prezidenta České republiky zmírněného trestu a polepšení pachatele prokázané jeho chováním ve výkonu trestu a dále plnění povinností za současného splnění jedné ze dvou alternativně stanovených podmínek. Buď lze od pachatele očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy. Požadavek vykonání poloviny trestu může být prolomen prostřednictvím §88 odst. 2 TZ, který umožňuje podmíněné propuštění u přečinů za současného splnění dalších požadavků i před vykonáním poloviny uloženého trestu. Jisté zostření naopak představuje nutnost vykonat minimálně dvě třetiny uloženého trestu, respektive 20 let v případě taxativně vymezených trestů a u osob odsouzených k výjimečnému trestu. Mezi další kritéria, která soud zohlední, patří, zda odsouzený dobrovolně nastoupil do výkonu trestu, zda nahradil škodu či jinak odčinil újmu a další. Zkušební doba u podmíněného propuštění činí u přečinů až tři léta, u zločinů je v rozpětí 1 rok až 7 let. Soud může současně vyslovit nad podmíněně propuštěným dohled, přiměřená omezení a povinnosti, které směřují k vedení řádného života.⁹⁵

⁹⁴ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře, s. 952. ISBN 978-80-7400-428-5.

⁹⁵ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 145-148. ISBN 978-80-7552-163-7.

4 Vězeňství

Úvodem považuji za nezbytné zopakovat, že nepodmíněný trest odnětí svobody, respektive jeho výkon, představuje podstatný zásah do řady základních lidských práv, především osobní svobody. Jde o zásah natolik významný, že je potřeba upravit jeho limity v ústavněprávní rovině. Také řada právních předpisů na úrovni mezinárodního práva věnuje širokou pozornost právní úpravě trestu odnětí svobody a s ním spojených otázek vězeňství.

4.1 Právní úprava na ústavní, mezinárodní úrovni

Na úrovni ústavního pořádku jde o Ústavu České republiky (dále jen „Ústava“) a Listinu základních práv a svobod (dále jen „Listina“). Podle Ústavy je Česká republika svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana, při čemž státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon (čl. 1 odst. 1, čl. 2. odst. 1 Ústavy). Na toto ustanovení navazuje čl. 8 Listiny, v němž je osobní svoboda zaručena, nikdo podle něj také nesmí být zbaven osobní svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Základní pravidlo, které stát musí při výkonu trestu respektovat a provádět, je vyjádřeno v čl. 7 Listiny, podle něhož nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Opomenout nelze ani čl. 10 Listiny, jenž připomíná právo každého na zachování jeho lidské důstojnosti.

Pro oblast mezinárodní právní úpravy vězeňství jsou klíčové především dokumenty přijaté na půdě mezinárodních organizací, kterými jsou Rada Evropy a Organizace spojených národů. V souvislosti s činností v této oblasti na půdě Rady Evropy je nutné zmínit Výbor ministrů, který členským státům poskytuje doporučení dopadající na oblast vězeňství, ty upravují řadu otázek jako například občanská a sociální práva vězňů, vzdělávání ve věznicích, věznění cizinců a řadu dalších. Mimo jiné se doporučení týkají aktuální problematiky přeplněnosti věznic a jejich řešení. Vězeňská služba ke své správné činnosti bezpochybně musí respektovat také Evropská vězeňská pravidla. Pod záštitou Organizace spojených národů vznikly zejména dva důležité dokumenty. Jedná se o rezoluci o

Standardních minimálních pravidlech pro zacházení s vězni a Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, jenž předvídá i vytvoření kontrolního Výboru proti mučení.⁹⁶ Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni předcházeli vytvoření Evropských vězeňských pravidel (dále jen „EVP“), která představují kvalitativně vyšší ochranu lidských práv.

EVP tvoří doporučení pro technická a režimová opatření ve věznicích. Vzhledem k tomu, že jde o doporučení, jejich neplnění nelze postihovat žádnými sankcemi.⁹⁷ Obsahují vůdčí principy pro výkon vězeňství. Demonstrativně zmíním jen některé z nich:

- Se všemi zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva.
- Omezení ukládaná osobám zbaveným osobní svobody mohou být činěna v nezbytně nutném minimálním rozsahu a úměrně legitimnímu účelu, pro který byla uložena.
- Osobám zbaveným svobody budou ponechána veškerá práva, která jim nebyla zákonně odňata uložením výkonu trestu nebo vazby.
- Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětovné začlenění do svobodné společnosti.

EVP však řeší i další konkrétní oblasti, které je třeba právně zakotvit a na které vězněné osoby při výkonu trestu narazí. Jedná se o oblast osobní hygieny a stravování. Vězněné osobě musí být poskytnuta tři jídla, a to s přiměřeným časovým rozestupem, uvedena je také nutnost stálého přístupu každého vězně k pitné vodě. Dále EVP obsahují ustanovení o ubytování vězňů. Ideální scénář představuje umístění vězně do věznice, která se nachází v blízkosti jeho domova. Jen tak je totiž možné zajistit co nejčastější návštěvy jeho příbuzných či blízkých, což vede k udržení vazeb na vnější svět. Z hlediska kvality ubytování musí být splněna zdravotní a hygienická nezávadnost zařízení, které respektuje lidskou důstojnost. EVP zmiňují i oblast zaměstnávání a vzdělávání. Práce má především

⁹⁶Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání [online]. 6.6.2006 [cit. 2018-02-22]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-proti-muceni-a-jinemu-krutemu--nelidskemu-ci-ponizujicimu-zachazeni-nebo-trestani-17700/>

⁹⁷ BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Praha: Grada, 1999, s. 20-21. ISBN 80-7169-555-6.

představovat pozitivní prvek a nesmí být používána jako forma trestu. Závěrem zmíním, že EVP vyžadují vypracování a následnou realizaci plánu režimu pro odsouzeného vězně, a to co nejdříve po přijetí do výkonu trestu. Tento plán zahrnuje jejich práci, zaměstnání, jiné aktivity a přípravu na jeho propuštění.⁹⁸

4.2 Orgán zajišťující výkon trestu

Jelikož se ze znění §1 odst. 1 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „ZVTOS“) dozvíme, že výkon trestu odnětí svobody se vykonává ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic, je třeba zodpovědět otázku, který orgán zajišťuje výkon trestu v těchto zařízeních. Jedná se o Vězeňskou službu České republiky, jež je podřízena Ministerstvu spravedlnosti a která je podle §3 ZVTOS povinna zajišťovat střežení odsouzených, dozor nad nimi, jakož i metody zacházení s nimi a stanovené podmínky výkonu trestu. Vězeňské službě přísluší oprávnění odsouzeným vydávat pokyny a příkazy a používat vůči nim jen takových omezení a prostředků, které připouští zvláštní zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky. Ten stanovuje i konkrétní povinnosti a oprávnění příslušníka Vězeňské služby. Následující mapa (Obrázek č. 1) zobrazuje počet a lokaci jednotlivých zařízení spravovaných Vězeňskou službou České republiky.

Obrázek č. 1

Věznice, vazební věznice a detenční ústavy v ČR

(Zdroj: <http://docplayer.cz/19498718-Poby-t-ve-vezeni-z-pohledu-veznu.html>)

⁹⁸ Výbor ministrů. *Evropská vězeňská pravidla*. České vězeňství. 2016, č. 01, Příloha.

4.3 Zacházení s odsouzenými

Historie moderního zacházení s odsouzenými se datuje od konce 19. století a je nutno ji hledat v progresivním systému výkonu trestu odnětí svobody, který kladl důraz na převýchovu a návrat do společnosti. Právě tento systém se později stal inspirací pro vězeňské systémy 20. století. Jeho základem bylo nahrazení represivních forem vězení působením na rehabilitaci a zásadu progresivního výkonu trestu, kdy snaživý jedinec mohl být odměňován postupným uvolňováním režimu. Tento systém inovativně přinesl individualizaci zacházení s odsouzenými a snahu o péči i po výkonu trestu.⁹⁹ Ústřední motiv současného zacházení s odsouzenými představuje respektování lidské důstojnosti, omezování škodlivých účinků uvěznění, zachování zdraví odsouzených a jejich příprava na soběstačný život respektující zákon.¹⁰⁰

Pro účely problematiky zacházení s odsouzenými je důležitý novelizovaný §2 ZVTOS, který stanovuje základní zásady výkonu trestu. Podle něj může být trest vykonáván jen způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody za současného zachování ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat v souladu se zachováním jejich zdraví, podporovat postoje a dovednosti, které odsouzenému pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem. Tato ustanovení odráží patrný vliv Evropských vězeňských pravidel.¹⁰¹ Novela č. 276/2013 Sb. nově zakotvila účel výkonu trestu odnětí svobody. Účelem je: „působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti“. Dle důvodové zprávy k této změně tomuto cíli slouží různé převýchovné programy a další metody, které se uplatňují v průběhu výkonu trestu.¹⁰² V souvislosti s tím je třeba vysvětlit zákonný pojem program zacházení obsažený v §41 ZVTOS. Generálně je vyjádřen jako základní forma cílevědomého působení na odsouzeného. Program zacházení je zpracováván na základně komplexní zprávy o odsouzeném, která zohledňuje délku trestu,

⁹⁹ KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck, 2005, s. 200-203. ISBN 80-7179-813-4.

¹⁰⁰ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 144. ISBN 978-80-7552-163-7.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 127.

¹⁰² Tamtéž, s. 128.

charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Konkrétně jde o souhrnné zhodnocení psychologických, sociálních, lékařských a jiných posouzení, hodnocení rizik a potřeb a dalších podkladů o odsouzeném. Úkolem programu zacházení je připravit odsouzeného na samostatný život v souladu se zákonem po propuštění z výkonu trestu, což je cíl výslovně zákonem vyjádřený. Z obsahového hlediska programových náležitostí jde o konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s ním směřující k dosažení vytyčeného cíle a způsob a četnost hodnocení.¹⁰³

Další konkretizaci obsahuje §36 odst. 2 vyhlášky, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „ŘVTOS“). Program zacházení rozděluje na několik oblastí, jde o pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů. Důraz se klade především na povinnost věznice využívat takových forem, metod a prostředků, které vyžadují aktivní přístup odsouzených. Důležitý a nový prvek přináší ŘVTOS i z hlediska rozdělení programů zacházení, které jsou odlišné dle míry rizika odsouzeného. Odsouzení jsou rozděleni na skupinu s nízkými riziky, středními až vysokými riziky a s vysokými až velmi vysokými riziky. V návaznosti na tyto tři skupiny ŘVTOS upravuje i tři varianty programů zacházení. Odsouzenému s nízkými riziky se stanoví program minimálního zacházení, prostřednictvím něhož se aplikují především aktivity pracovní a zájmové. Odsouzený se středními až vysokými riziky absolvuje program standardního zacházení, který upřednostňuje také pracovní a zájmové aktivity, ale navíc je charakterizován vyšší mírou odborné intervence s činnostmi obecně cílenými oproti programu minimálního zacházení. Třetí program označený jako program speciálního zacházení je vhodný pro odsouzené s vysokými až velmi vysokými riziky. Přednost mají aktivity výchovné a vzdělávací, kromě kterých je program charakterizován větší mírou odborné intervence s činnostmi speciálně výchovnými. Úspěšnost plnění jednotlivých programů zacházení se hodnotí dle Řádu v rozdílných intervalech podle toho, jestli jde o věznici pro mladistvé, věznici s ostrahou či se zvýšenou ostrahou. Poslední fází procesu hodnocení jsou konkrétní výsledky, se kterými musí být odsouzený prokazatelně seznámen. Na základě hodnocení se dále program zacházení za spolupráce s odsouzeným aktualizuje. Toto hodnocení úspěšnosti programu je součástí komplexního

¹⁰³ Tamtéž, s. 128-129.

hodnocení naplňování účelu výkonu trestu. Později může tvořit podklad pro návrh na přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice. Bylo by však nesprávné tvrdit, že odsouzený vykonává pouze aktivity uvedené v konkrétním programu zacházení. Na základě §40 ŘVTOS má odsouzený možnost uspokojovat své potřeby i nad rámec aktivit uvedených v programu, kdy například může využívat služeb vězeňské knihovny, odebírat tisk či knihy, poslouchat a sledovat rozhlasové nebo televizní vysílání a další.¹⁰⁴

Pro účely otázek zacházení s vězni je třeba také zmínit existenci výstupních oddělení jednotlivých věznic. Jde o místo, kde se zakončuje jejich příprava na život pro propuštění z výkonu trestu. Výstupní oddělení jsou nově zřizována ve věznicích pouze fakultativně.¹⁰⁵ Z webových stránek Vězeňské služby ČR se dozvíme: „Cílem pobytu odsouzených na tomto oddělení je zajištění plynulého přechodu jedince z vězeňského prostředí do společnosti po dlouhodobém pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody, a to zejména formou vytváření a prohlubování návyků a dovedností potřebných pro pozitivní přístup k životu na svobodě“.¹⁰⁶ Do těchto oddělení jsou dle §12 ŘVTOS odsouzení zařazováni zpravidla šest měsíců před očekávaným ukončením výkonu trestu.

4.3.1 Pracovní aktivity odsouzených

Pod tento pojem spadá zaměstnávání, práce potřebná k zajištění provozu věznice či pracovní terapie pod vedením odborných zaměstnanců Vězeňské služby.¹⁰⁷ Práce je prostředkem k resocializaci odsouzených a také slouží k vytvoření pozitivního vztahu k práci jako možnosti uspokojování základních potřeb, vede k převzetí odpovědnosti za vlastní život a pomáhá snižovat napětí a rozvíjet osobnost odsouzeného.¹⁰⁸ Jak vyplývá již z Evropských vězeňských pravidel, práce nesmí představovat trest, ale musí být pozitivním prvkem vězeňského režimu. Kromě pozitivní role, kterou práce má hrát ve vztahu vůči

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 130-132.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 132.

¹⁰⁶ Výstupní oddělení ve věznicích. *Vězeňská služba ČR* [online]. [cit. 2018-02-24]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-horni-slavkov/o-nas/vykon-trestu/vystupni-oddeleni-ve-veznici/>

¹⁰⁷ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 133. ISBN 978-80-7552-163-7.

¹⁰⁸ HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 124. ISBN 8086708055.

odsouzenému, je třeba zmínit i její ekonomický přínos vůči dalším institucím či osobám. Odsouzený ze své odměny hradí výživné, náklady výkonu trestu a vzniklé dluhy.¹⁰⁹ Výše a podmínky pro poskytnutí pracovní odměny je stanovena vládním nařízením. Jak uvádí Kalvodová, zaměstnávání odsouzených dlouhodobě představuje problém současného vězeňství, jelikož není dostatek pracovních příležitostí pro odsouzené.¹¹⁰ Tento fakt má negativní vliv na odsouzené, zejména vede k jejich demoralizaci, demotivaci a ke ztrátě jejich pracovních návyků nebo k nemožnosti je získat.¹¹¹

Odsouzený, který byl zařazen do práce, je povinen pracovat a to v případě, pokud je zdravotně způsobilý. Práce je vykonávána buď přímo v objektech věznice v rámci provozu, vlastní výroby anebo podnikatelské činnosti, nebo na základě smlouvy mezi věznicí a podnikatelským subjektem, kdy je třeba předchozího písemného souhlasu odsouzeného, což je požadavek vycházející z Úmluvy o nucené nebo povinné práci.¹¹² Tyto práce jsou svým charakterem méně náročné a jde především o manuální práce jako například kompletace výrobků či lepení obálek.¹¹³ Z pohledu statistiky lze na základě publikovaných dat (Tabulka č. 1) zjistit, že s menšími výchyly mezi léty 2011-2016 pracuje celkově okolo poloviny osob ve výkonu trestu z celkového počtu uvězněných. Rozhodnutí o zařazení odsouzeného do práce vydá ředitel věznice a to zpravidla na doporučení odborných zaměstnanců věznice. Jejich odbornost zaručuje, že odsouzený bude z hlediska svých odborných znalostí a dovedností nejvhodněji pracovním zařazen. Pravidelný dohled nad prací konaných na všech pracovištích (uvnitř věznice, mimo věznici) vykonává určený zaměstnanec Vězeňské služby. Intenzita dohledu se liší pro věznici s ostrahou, zvýšenou ostrahou či věznici pro mladistvé.

¹⁰⁹ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 134. ISBN 978-80-7552-163-7.

¹¹⁰ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 213. ISBN 80-210-3025-9.

¹¹¹ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, s. 79. ISBN 978-80-254-4033-9.

¹¹² KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 134-135. ISBN 978-80-7552-163-7.

¹¹³ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, s. 79. ISBN 978-80-254-4033-9.

Tabulka č. 1

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Procentuální zaměstnanost	50,1 %	48,99 %	57,50 %	48,86 %	44,93 %	50,38 %
Počet zaměstnaných	6734	6377	5367	5463	6021	7606
Počet vězňů	23170	22644	16645	18658	20866	22481

(Zdroj: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/aktualni-pocty-zamestnanych-veznu/>)

4.3.2 Vzdělávání odsouzených

Právo na vzdělání je právem zakotveným na úrovni ústavního pořádku. Tohoto práva nejsou zbaveny ani osoby vykonávající trest odnětí svobody, avšak realizace tohoto práva je jistým způsobem specifikována prostředím a podmínkami, ve kterých se trest odnětí svobody vykonává. Vzdělávání je považováno společně s prací za tradiční metodu resocializace.¹¹⁴ Také je prostředkem, skrze který může odsouzený získat nové znalosti a dovednosti, které zvýší jeho šanci uplatnit se na trhu práce.¹¹⁵ Věznice mají vytvářet podmínky pro získání a zvýšení pracovní kvalifikace odsouzených a rozšiřovat jejich všeobecnou informovanost. Vzdělávacími aktivitami v rámci programu zacházení se rozumí vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm, učilištěm a odborným učilištěm, vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnancem oddělení výkonu trestu, vzdělávání v korespondenčních kursech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky.¹¹⁶

¹¹⁴ Tamtéž, s. 80.

¹¹⁵ MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUČHTA. *Základy penologie*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995, s. 47. ISBN 80-210-1248-x.

¹¹⁶ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 137. ISBN 978-80-7552-163-7.

Vzdělávání na úrovni základní školy již v praxi ztrácí význam, protože převážná část vězňů má dokončeno základní vzdělání.¹¹⁷ Tento fakt je statisticky vyjádřen (Obrázek č. 2) na základě získaných dat nejaktuálněji zveřejněné statistické ročenky Vězeňské služby pro rok 2016. Jelikož odsouzení se základním vzděláním tvoří nejpočetnější skupinu, pro kterou je a bude nejobtížnější nalézt práci, je třeba podporovat především získání dalšího vzdělání na střední škole, případně vyučení se v nějakém oboru. Během výkonu trestu se lze vzdělávat i na úrovni vyšších odborných či vysokých škol, ale prakticky jde o možnost, která není využívána velkým počtem odsouzených. V případě, že odsouzený získá během výkonu trestu doklad o absolvování určitého vzdělání, není možné, aby z těchto dokladů bylo patrné, že vzdělání bylo dosaženo ve výkonu trestu. Pokud odsouzený absolvuje ve výkonu trestu pouze část studia, je možné ho i po propuštění dokončit v příslušné škole. Některým odsouzeným je dokonce umožněno docházet do vzdělávacího zařízení i mimo věznici, k tomu je třeba povolení ředitele věznice. Opomenout nelze ani ustanovení § 34 odst. 2 ZVTOS, dle kterého se odsouzení zařazení do denní formy studia považují pro účely tohoto zákona jako odsouzení zařazení do práce. Dle důvodové zprávy k návrhu zákona o výkonu trestu odnětí svobody je patrné, že příprava na budoucí povolání se považuje za formu, kterou odsouzení plní své pracovní povinnosti.¹¹⁸

Obrázek č. 2

Nejvyšší dosažené vzdělání	Muž	Žena	Celkový součet	Celkem v %
nezjištěno (cizinci), neuvedeno	155	5	160	0,78%
zvláštní škola	424	37	461	2,25%
bez základního vzdělání	32	12	44	0,21%
nedokončené základní	340	34	374	1,82%
základní vzdělání	8 320	769	9 089	44,33%
vyučení bez maturity	7 348	333	7 681	37,47%
vyučení s maturitou	577	23	600	2,93%
středoškolské vzdělání bez maturity	101	24	125	0,61%
středoškolské všeobecné vzdělání s maturitou	235	45	280	1,37%
středoškolské odborné vzdělání s maturitou	1 193	157	1 350	6,59%
vyšší odborné	18	7	25	0,12%
vysokoškolské vzdělání - bakalářské	55	11	66	0,32%
vysokoškolské vzdělání - magisterské	62	5	67	0,33%
vysokoškolské vzdělání - inženýr	124	15	139	0,68%
vysokoškolské vzdělání - doktorské	35	5	40	0,20%
Celkový součet	19 019	1 482	20 501	100,00%

(Zdroj: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistická-ročenka-2016.pdf>)

¹¹⁷ MAHENOVÁ, H. *Projekt studia odsouzených úspěšně pokračuje*. České vězeňství. 2006, č. 06, s. 19.

¹¹⁸ KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 138. ISBN 978-80-7552-163-7.

4.3.3 Vybraná práva odsouzeného

Žádá-li zákonodárce, aby odsouzený respektoval určitá práva ostatních osob a státu, je nutno právně zakotvit a respektovat také jeho práva. Jednotlivá práva jsou konkrétně vyjádřena v ZVTOS a ŘVTOS. Odsouzený smí k ochraně svých práv podávat stížnosti a žádosti a to orgánům, které jsou oprávněny k jejich vyřízení.

4.3.3.1 Korespondence a užívání telefonu

Odsouzenému přísluší právo přijímat a na svoje náklady také odesílat písemná sdělení a to bez jakýchkoliv omezení, pokud zákon nestanoví jinak. Pokud by k dopisu bylo přiloženo něco jiného jako například potraviny nebo věci osobní potřeby, zásilka by již měla zákonný charakter balíčku.¹¹⁹ Vůči právu odsouzeného přijímat a odesílat písemná sdělení stojí oprávnění Vězeňské služby nahlížet do jejich obsahu, která v případě že získá z korespondence podezření o spáchání nebo přípravě trestného činu, předá ji orgánu činnému v trestním řízení. Taková kontrola není přípustná, pokud se jedná o korespondenci mezi odsouzeným a obhájcem a v dalších případech vymezených v §17 odst. 3 ZVTOS. Korespondence se přijímá i odesílá každý pracovní den, a to v době, která je určena vnitřním řádem věznice. K předání Poště dochází zpravidla v ten den, kdy bylo písemné sdělení předáno odsouzeným pověřené osobě Vězeňské služby, případně den následující. Příchozí korespondence je předávána v den, kdy je obdržela věznice, přičemž úřední pošta má přednost před zbylými písemnostmi.¹²⁰ Význam korespondence je nezpochybnitelný, a to především proto že prostřednictvím „dopisů“ odsouzený udržuje kontakt se svými nejbližšími a zjišťuje informace o dění ve světě za zdmi věznice.

Odsouzený je oprávněn použít telefon ke kontaktu s osobou blízkou, případně svým obhájcem. Použit lze jen telefon k tomu věznicí určený a v době vymezené vnitřním řádem věznice. Předchází mu žádost odsouzeného o povolení. Obdobně jako u korespondence je Vězeňská služba oprávněna kontrolovat obsah

¹¹⁹ BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Praha: Grada, 1999. Právo pro každého (Grada), s. 76. ISBN 80-7169-555-6.

¹²⁰ Tamtéž.

sdělení. Děje se tak formou pořizování odposlechů a záznamů telefonické komunikace. Tento postup není přípustný pro odposlech či záznam mezi odsouzeným a obhájcem a dalšími osobami specifikovanými v §18 odst. 5 ZVTOS. Z hlediska významu lze zmínit stejné pozitivní faktory jako u korespondence.

4.3.3.2 Návštěvy

Odsouzený může přijmout v čase určeném ředitelem věznice návštěvy osob blízkých, a to na dobu maximálně 3 hodin během kalendářního měsíce. Určený čas je zpravidla vymezen ve dnech pracovního volna nebo pracovního klidu. ZVTOS v §19 odst. 3 vytváří i určité omezení, kdy pokud vnitřní řád věznice nestanoví jinak, mohou odsouzeného současně navštívit maximálně 4 osoby včetně nezletilých dětí. Osoby odlišné od osob blízkých mohou navštívit odsouzeného pouze, pokud je to v zájmu jeho nápravy nebo z jiného závažného důvodu a na základě předchozího povolení. Odsouzený je během návštěvy povinen dodržovat zákonem stanovená pravidla. Je povinen se chovat slušně a ohleduplně, nesmí odevzdávat nebo přijímat peníze, dopisy nebo jiné věci, které nejsou povoleny ředitelem věznice nebo jím pověřeným zaměstnancem Vězeňské služby. Návštěva může probíhat řádným způsobem v místnosti k tomu určené, nebo zvláštní formou, kdy z bezpečnostních důvodů odděluje návštěvníka od odsouzeného přepážka. Při návštěvě, která probíhá řádným způsobem, lze být s odsouzeným v kontaktu běžným společenským způsobem, včetně podání ruky či polibku.¹²¹ Pokud odsouzený nebo návštěva přes upozornění porušuje pořádek, kázeň nebo bezpečnost věznice je zaměstnanec Vězeňské služby oprávněn přerušit nebo předčasně ukončit návštěvu.

4.3.3.3 Přijetí balíčku

Zásilky, které nemají písemný charakter korespondence, jsou označovány jako balíček. Odsouzený má právo jedenkrát za šest měsíců přijmout balíček. K tomu účelu odsouzený potřebuje vydat potvrzení o právu na přijetí balíčku, na

¹²¹ Tamtéž, s. 78.

jehož základě mu následně bude balíček vydán. Balíček by zpravidla měl obsahovat potraviny nebo věci osobní potřeby a je možno ho zaslat poštou nebo předat při návštěvě. Maximální váha takového balíčku je dle §24 odst. 1 ZVTOS 5 kg. Obsah balíčků podléhá kontrole, kterou provádějí zaměstnanci Vězeňské služby. Pokud balíček obsahuje povolené věci, je předán odsouzenému. V opačném případě se buď balíček odešle zpět odesílateli, nebo se předá orgánu Policie nebo jinému příslušnému orgánu a jde-li o podezření z trestného činu příslušnému orgánu činném v trestním řízení.

4.3.3.4 Uspokojování duchovních, kulturních potřeb

Odsouzený má právo se dobrovolně účastnit duchovních a dalších obdobných služeb. Společné náboženské obřady se konají zpravidla v době pracovního klidu a jejich konkrétní dobu konání vymezují vnitřní řády věznic. K poskytování služeb duchovního charakteru jsou oprávněny jen registrované církve a náboženské společnosti podle zákona č. 3/2002 Sb. Církve se prostřednictvím těchto služeb spolupodílí na naplňování účelu výkonu trestu. K tomu účelu koná bohoslužby, vede individuální rozhovory, studijní hodiny a řadu dalších činností, které přispívají k dosažení účelu výkonu trestu.

Domnívám se, že vnitřní psychické procesy často vedou odsouzeného k přijetí určitého náboženského přesvědčení, které by v běžném životě mimo věznici nezískal či neprohluboval a mohou ho následně pozitivně vést směrem k řádnému způsobu života v souladu se zákonem.

Odsouzený není během výkonu trestu ani zcela odpoután od možnosti kulturního vyžití. Podle §21 ZVTOS má odsouzený právo objednat si na vlastní náklady knihy, denní tisk a časopisy, pokud nenarušují účel výkonu trestu. Bezplatně může odsouzený využívat služeb vězeňských knihoven, které kromě odborných publikací a jiných obsahují také právní předpisy. Odsouzený je oprávněn také k půjčování a hraní společenských her, které jsou ve věznici k dispozici. V odůvodněných případech lze odsouzenému umožnit zakoupení nebo jiné pořízení věcí, které mají vztah k jeho dalšímu vzdělávání nebo zájmové činnosti. Tyto věci nesmí být v rozporu s účelem výkonu trestu a nemohou

narušovat pořádek v ubytovacím prostoru nebo škodit na zdraví anebo omezovat ostatní odsouzené.

4.3.4 Povinnosti odsouzených

Obdobně jako odsouzený má řadu práv, která mu podle zákona či vnitřního řádu věznice náleží i během výkonu trestu, musí také dodržovat určité povinnosti. Pokud jsou tyto povinnosti nerespektovány i přes výzvu či napomenutí, následuje postih ze strany Vězeňské služby ve formě kázeňského trestu.

Odsouzený je povinen dodržovat:

- stanovený pořádek a kázeň
- plnit pokyny a příkazy zaměstnanců Vězeňské služby
- řadně plnit pracovní úkoly v případě zařazení do zaměstnání
- šetrně zacházet se svěřenými věcmi
- dodržovat zásady slušného chování vůči všem lidem, s nimiž přichází do styku
- zachovávat ustanovení vnitřního řádu
- nesmí vyrábět a přechovávat předměty, jenž ohrožují bezpečnost osob a majetku, případně by mohly být využity pro účely útěku
- nesmí hromadit předměty, které by svým množstvím nebo povahou byly schopné narušit pořádek nebo škodit zdraví
- musí dodržovat pravidla bezpečnosti při práci
- podrobit se osobní prohlídce v případě potřeby
- odsouzený, který neoprávněně odmítá plnit vlastní povinnosti, musí v krajním případě počítat s užitím povolených donucovacích prostředků Vězeňské služby jako například pouta, obušek, aerosolový rozprašovač, služební pes či hmat, chvat a jiné.¹²²

¹²² Tamtéž, s. 101.

4.3.5 Problémy spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody je bezpochybně neodmyslitelným prostředkem trestní represe. Jeho účelem je jednak chránit společnost tím, že pachatele zpravidla dočasně zbaví svobody a současně také pozitivně působit na odsouzeného. Nutnost provozovat vězeňský systém však představuje výrazný ekonomický problém. Ten je umocněn opětovně zvyšujícím se počtem odsouzených osob, který má za následek přeplnění stavů věznic a potřebu vytvořit místa další, respektive v ideálním případě stavbu věznic nových, což představuje značnou finanční zátěž.

Hovořit je třeba také o negativních jevech, které přímo působí na odsouzeného v souvislosti s výkonem trestu. Odsouzený často ve věznicích získává nové kontakty či dovednosti negativního rázu, které dále využívá k páčání další trestné činnosti po propuštění na svobodu. Rád bych krátce osvětlil i pojem prizonizace, který vyjadřuje adaptaci na podmínky života ve vězení. Tento jev negativně působí na případnou úspěšnou reintegraci odsouzeného do normální společnosti.¹²³ Obsahově vyjadřuje přizpůsobení se vysoce organizovanému životu ve vězení. Často se vyskytuje zejména u odsouzených k trestům odnětí svobody delšího trvání. Neobvyklou není ani snaha po propuštění o návrat do věznic. Propuštění se pak účelově dopouštějí trestného činu, který je dostane zpět do známého prostředí.

Logickým vyústěním odloučení odsouzeného od své rodiny a blízkých může být i zpretrhání těchto vazeb a následný neúspěch při snaze o jejich znovu navázání. Jsem přesvědčen i o faktu, že propuštěná osoba z výkonu trestu, může jen s velkými obtížemi vykročit směrem k řádnému životu v souladu se zákonem, zejména s přihlédnutím k neochotě řady zaměstnavatelů přijímat do svých řad jedince s kriminální minulostí. Svůj zdroj obživy pak propuštěné osoby hledají v činnostech v rozporu se zákonem, protože práce legálního charakteru mohou vykonávat vzhledem ke své minulosti a časté nízké kvalifikaci jen za minimální ohodnocení, nebo dokonce nenajdou žádné uplatnění na trhu práce.

¹²³ ČERNÍKOVÁ, Vlastislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 119. ISBN 9788073801380.

4.3.5.1 Přeplněnost věznic

Přeplněné věznice představují dlouhodobější problém, který nevyřešila ani amnestie z roku 2013. Krátkodobě sice pomohla českým věznicím, ale v horizontu jen několika let se celá třetina amnestovaných opět vrátila.¹²⁴ Statistickým pohledem dojdeme k závěru hodnému zamyšlení. V roce 2016 byla v úhrnu procentuální využitelnost věznic pro výkon trestu odnětí svobody na hodnotě téměř 111%. Jen velmi málo věznic nedokázalo naplnit „plný stav“ a některé dosahovaly dokonce hodnot mezi 120% až 130% využitelnosti.¹²⁵ Jedním z faktorů, které mohou ovlivňovat tyto varovná čísla je i postupný opětovný nárůst odsouzených osob. Z dat získaných mezi léty 2006-2016 (Obrázek č. 3) zjistíme, že trend nárůstu odsouzených se zastavil až amnestijním rokem 2013, aby následně opět vzrostl k hodnotám převyšujících 20 000 odsouzených za rok.

Obrázek č. 3

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
muži	15 376	15 792	17 209	18 367	18 320	19 234	19 129	13 491	15 411	17 568	19 019
ženy	803	855	891	1 007	1 129	1 307	1 300	810	1 022	1 282	1 482
Celkem	16 179	16 647	18 100	19 374	19 449	20 541	20 429	14 301	16 433	18 850	20 501

(Zdroj: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistická-ročenka-2016.pdf>)

Nelze zpochybnit, že nepodmíněný trest odnětí svobody může plnit svůj účel jen tehdy, pokud budou zabezpečeny dostatečné kapacity pro odsouzené. Opačný stav, který registrujeme v posledních letech, je naopak způsobilý vytvářet další problémy související se zhoršujícími se podmínkami odsouzených ve věznicích z důvodu nedostatku kapacit. Krajním důsledkem může být až ohrožení samotné lidské důstojnosti odsouzených, které je dosud zmiňované spíše v souvislosti s některými asijskými státy. Na postupný nárůst odsouzených také nereaguje zvýšení fyzického počtu personálu Vězeňské služby, který se od roku

¹²⁴ Věznice jsou opět přeplněné. Pět let po Klausově amnestii je třicet procent zpět. *Český Rozhlas* [online]. 2.1.2018 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz>

¹²⁵ Statistická ročenka 2016. *Vězeňská služba ČR* [online]. 2016 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistická-ročenka-2016.pdf>

2004 výrazněji nezměnil.¹²⁶ Logickým vyústěním může být situace, kdy příslušníci či zaměstnanci Vězeňské služby nebudou schopni zabezpečit řádný výkon trestu odsouzených.

Jak již události předchozí ukázaly, amnestie se stala krátkodobým řešením, které ale bohužel věznicím dlouhodobě od stavu přeplněnosti nepomohlo. Tato situace má z mého pohledu tři možná východiska. Prvním z nich je vybudování věznic nových či rekonstrukce a rozšíření vězeňských zařízení stávajících. Obě varianty jsou finančně velmi nákladné a nejsem přesvědčen, že jde o výdaje pro státní rozpočet snadno realizovatelné.

Druhou variantu nastínila již samotná litera zákona v §13 ZVTOS. Ten umožňuje, aby místem výkonu trestu odnětí svobody byly i jiné objekty než ty, které spravuje Vězeňská služba. Vlastník objektu pro účely zřízení věznice v tomto objektu uzavírá s Vězeňskou službou smlouvu o zřízení věcného břemene. Nadále objekt spravuje na smluvním základě, ale samotné střežení, zacházení s odsouzenými a dodržování zákonných podmínek výkonu trestu je v odpovědnosti Vězeňské služby. Důvodová zpráva dále uvádí, že konkrétní účast Vězeňské služby se bude řídit dohodou s vlastníkem objektu. Může jít o pouhý pronájem, jenž není spojen s další aktivitou vlastníka, ale také například o převážnou správu a provoz věznice ze strany vlastníka. V souvislosti s tím je třeba zvážit, které činnosti související s obvyklým chodem věznice může vykonávat soukromý subjekt a které Vězeňská služba. Dle Navrátilové by ty povolené činnosti, které přímo zasahují do některých základních práv a svobod, měla vykonávat vždy Vězeňská služba.¹²⁷ Ani tato varianta však nebyla shledána jako vhodná, protože provozování soukromých věznic je nerentabilní. Reálné měsíční náklady na vězně jsou totiž několikanásobně vyšší, než náklady které na jednoho vězně vyčísluje Ministerstvo spravedlnosti. Další problém představují dluhy propuštěných vězňů vůči státu, které rostou, a soukromý investor se tomuto riziku nechce vystavovat.¹²⁸

Poslední přípustnou variantou je rozšiřování možnosti využití alternativních trestů. Touto cestou se vydala Česká republika a tímto směrem se

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ NAVRÁTILOVÁ, J. *Výkon trestu odnětí svobody v nestátních objektech*. Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, ASPI, 2008, s. 215

¹²⁸ Proč firmy nestaví soukromé věznice: Je to drahé. *Hospodářské noviny* [online]. 2012 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://byznys.ihned.cz/c1-54684070-proc-se-firmy-nehrnou-do-vezeni>

také transformuje celá trestněprávní politika. Alternativní tresty jakož zejména trest domácího vězení by měly reprezentovat hlavní alternativu k především krátkodobým trestům odnětí svobody. Domácího vězení dosud nebylo hojně využíváno, jelikož soudci neměli důvěru v jeho efektivitu.¹²⁹ To by měl změnit projekt elektronického monitoringu, jenž by měl být plně funkční od jara 2018.¹³⁰

Domnívám se, že zvolená varianta cestou alternativních trestů je správná. Jsem také přesvědčen, že elektronický monitoring osob v domácím vězení bude shledán účinným a soudci si ho v rozhodovací praxi v brzké době osvojí a trest domácího vězení procentuálně výrazně posílí svou dosud slabou aplikační pozici.

¹²⁹ Náramky pro domácí vězení budou už brzy, řekl ministr. *Probační a mediační služba* [online]. 12.10.2017 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/aktuality/naramky-pro-domaci-vezeni-budou-uz-brzy-rekl-ministr>

¹³⁰ Probační služba uzavřela se SuperCom smlouvu na náramky pro vězně. *ČTK České noviny* [online]. 26.9.2017 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/probacni-sluzba-uzavrela-se-supercom-smlouvu-na-naramky-pro-vezne/1531414>

Závěr

Je nezpochybnitelné, že trest odnětí svobody respektive především jeho nepodmíněná forma byla, je a bude tématem, které přitahuje značnou pozornost a které je společností také často hodnoceno a komentováno. Je tomu tak zejména proto, že trest odnětí svobody zastupuje v českém právním řádu místo nejpřísnějšího trestu, který má Česká republika k dispozici a kterým disponuje v boji proti kriminalitě. Domnívám se, že požadavky volání po spravedlnosti ze strany široké veřejnosti by ve všech konkrétních případech neměly být uspokojeny samotným uvězněním odsouzeného. Samotné jádro problému totiž nastává až v době, která po nástupu do výkonu trestu následuje. Právě v době výkonu trestu totiž stát může využít všech dostupných metod a prostředků k tomu, aby odsouzený po vykonání trestu či jiném způsobu ukončení výkonu trestu žil řádný život v souladu se zákonem a trestnou činností neopakoval. Během této doby odsouzený může získat pracovní návyky, které pozitivně ovlivní jeho další „svobodný“ život, získat potřebnou kvalifikaci či dokončit nebo zvýšit již dosažené vzdělání. Jsem přesvědčen, že pokud odsouzený má zájem o tyto služby, dostane se mu jich v potřebné míře a že jejich prostřednictvím může zahájit novou kapitolu života.

Jak jsem již zmiňoval společnost či média věnují trestu odnětí svobody velkou pozornost, nejinak tomu je u výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Často slýcháváme názory o tom, že odsouzené osoby mají ve výkonu trestu bezstarostný život, který nadneseně přirovnávají k hotelu, protože se jim dostává pravidelné stravy, pohodlného lůžka a široké možnosti zábavných a jiných aktivit. Tomu nasvědčují i některé rozhovory s bývalými vězni, kteří například po amnestii z roku 2013 stojí před věznicí a se slzami v očích ji opouštějí, jelikož tam je jejich život a tam jim ke štěstí nic nechybí. V tomto duchu lze uvažovat i po zvážení statistických čísel z posledních let, která opětovně ukazují vysokou míru recidivy. Domnívám se ale, že opak je pravdou. S trestem odnětí svobody se totiž pojí široké spektrum účinků, které negativně ovlivňují život odsouzeného a často formují jeho osobnost směrem k horšímu. Tyto negativní účinky se i přes velké snahy zákonodárce dlouhodobě nedaří zmírnit či jim zamezit. Jedná se o závažné přerušování vazeb mezi odsouzeným a jeho rodinou, blízkými, prostředím, ve kterém žil či o určité „ocejšování“ společností, která majoritně pohlíží na osoby odsouzených či bývalých vězňů jako

na spodinu společnosti. Logicky by tedy mělo být cílem každého odsouzeného, aby v co nejkratší možné době opustil vězeňské zařízení a již se do něj nevrátil. O tento stav se může zapříčinit svým chováním jen on sám a stát mu k tomu účelu plní roli pomocníka.

Jak bylo dříve avizováno, trest odnětí svobody plní roli univerzálního, nejpřísnějšího, krajního a v určitých případech i nezastupitelného prostředku ochrany společnosti. Myšlenka odnětí svobody jakožto prostředku ultima ratio je prohlubována již od počátku 90. let minulého století. Její extenze je patrná, jak co se týče samotného vývoje trestněprávní úpravy, tak i aplikační praxe. V tomto duchu přinesla trestní reforma řadu kroků směrem k alternativám s trestem odnětí svobody nespojených. Došlo k zavedení nových alternativních trestů, posílení potenciálu alternativních trestů již zakotvených a řadě dalších změn. Dovolím si ztotožnit se s názorem některých teoretiků, že by bylo vhodné, aby byly jednotlivé druhy trestů v trestním zákoníku seřazeny tak, aby byla pozice trestu odnětí svobody v právním řádu zcela zřejmá. Ostatně takový způsob byl již zvolen pro znění zákona o soudnictví ve věcech mládeže či trestních předpisů některých zahraničních právních řádů.

V diplomové práci jsem se zabýval i otázkami vězeňství, které přináší také značné problémy, především z hlediska přeplněnosti věznic. Po pečlivém zvážení všech možných variant řešení tohoto problému jsem došel k závěru, že ideální řešení neexistuje. Vhodné východisko pro mě však představují alternativní tresty a to zejména trest domácího vězení, ve kterém nacházím budoucnost a směr, kterým by se trestání méně závažné trestné činnosti mělo ubírat. Dosavadní problémy s kontrolou odsouzených mohou vyřešit náramky elektronického monitoringu. Tento krok je způsobilý k tomu, aby přesvědčil soudce o efektivitě a vhodnosti tohoto trestu. Následným odrazem získané důvěry by mělo být intenzivnější využívání domácího vězení v aplikační praxi. Takové řešení značně eliminuje negativní účinky, které by jinak s nepodmíněným trestem odnětí svobody byly spojené a zároveň uleví státnímu rozpočtu, protože zredukuje stavy vězňů.

I přes vlastní přesvědčení o vhodnosti častějšího využití alternativ s odnětím svobody nespojených, jsem srozuměn s faktem, že trest odnětí svobody má v právním řádu své nezpochybnitelné místo. Každá společnost na světě totiž bude mít malé procento jedinců, u kterých je trest odnětí svobody jediným

myslitelným způsobem řešení, protože žádná jiná varianta nedokáže eliminovat jejich nežádoucí chování a proto vzniká potřeba izolovat je od společnosti. Právě v těchto případech je trest odnětí svobody nezastupitelným.

Věřím, že stanovené cíle práce, kterými bylo především poskytnutí uceleného pohledu na platnou i historickou právní úpravu trestu odnětí svobody na našem území a informování o stavu českého vězeňství, včetně zamyšlení nad problémy souvisejícími s výkonem trestu a možnostmi jejich řešení, jsem v rámci svých možností splnil.

Prameny

Odborná literatura

a) česká

BAJCURA, Lubomír, *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*, Praha: Grada, 1999

ČERNÍKOVÁ, Vratislava, *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008

HÁLA, Jaroslav, *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005

CHMELÍK, Jan, *Trestní řízení*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014

KALVODOVÁ, Věra, *Trest odnětí svobody a jeho výkon*, Praha: Wolters Kluwer, 2016

KALVODOVÁ, Věra, *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*, Brno: Masarykova univerzita, 2002

KALVODOVÁ, Věra, *Trest odnětí svobody na doživotí*, Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995

KARABEC, Zdeněk, Radka MACHÁČKOVÁ a Simona DIBLÍKOVÁ, *Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studie z výzkumu*, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000

KRATOCHVÍL, Vladimír, *Trestní právo hmotné: obecná část*, 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2012

KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ, *Základy kriminologie a trestní politiky*, Praha: C. H. Beck, 2005

MALÝ, Karel a kolektiv, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3. vydání, Praha: Linde Praha a.s., 2003

MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUČHTA, *Základy penologie*, Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995

NOVOTNÝ, Oto, *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*, 2. vydání, Praha: Academia, 1969

NOVOTNÝ, Oto, Marie VANDUCHOVÁ, Pavel ŠÁMAL a kolektiv, *Trestní právo hmotné*, 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer, 2010

SOLNAŘ, Vladimír, *Systém českého trestního práva*, Praha: Novatrix, 2009

ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, 2. vydání, Praha: Leges, 2014

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL, *České právní dějiny*, 3. upravené vydání, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016

b) zahraniční

DRENKHAHN, K., DUDECK, M., DUNKEL, F., *Long-Term Imprisonment and Human Rights*, London: Routledge, 2014

MENCEROVÁ, I., TOBIÁŠOVÁ, L., TURAYOVÁ, Y. a kol., *Trestné právo hmotné: Všeobecná část*, Šamorín: Heuréka, 2013

Komentářová literatura

a) česká

ŠÁMAL, Pavel, *Trestní zákoník: komentář*, 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2012

ŠÁMAL, Pavel, *Trestní řád: komentář*, 7. dopl. a přeprac. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář, 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2007

b) zahraniční

ČENTĚŠ, J. a kol., *Trestný zákon: Velký komentár*, Bratislava: Eurokódex, 2013

Odborná periodika

JANÁK, Dušan a Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989*, *Historická penologie*, 2004, č. 05

KOZÁK, Vítězslav, *Ke změně zařazování odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*, *Trestněprávní revue*, 2016, č. 01

KÝR, Aleš, *Památník Pankrác*, *Historická penologie*, 2003, č. 01

MAHENOVÁ, H., *Projekt studia odsouzených úspěšně pokračuje*, *České vězeňství*, 2006, č. 06

MORKOVIN, Ondřej, *Přeměna trestu odnětí svobody v trest domácího vězení*, *Trestněprávní revue*, 2016, č. 06

ŠČERBA, Filip, *Využívání alternativních opatření v praxi*, *Trestněprávní revue*, 2013, č. 06

Výbor ministrů, *Evropská vězeňská pravidla*, *České vězeňství*, 2016, č. 01

Internetové zdroje

a) webové stránky

www.ceskenoviny.cz (ČTK České noviny)

www.biznys.ihned.cz (Hospodářské noviny)

www.epravo.cz (Epravo)

www.pmscr.cz (Probační a mediační služba ČR)

www.rozhlas.cz (Český Rozhlas)

www.vlada.cz (Vláda ČR)

www.vscr.cz (Vězeňská služba ČR)

b) ASPI

NAVRÁTILOVÁ, J., *Výkon trestu odnětí svobody v nestátních objektech*, Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, ASPI, 2008

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 10. 12. 2009, sp. zn. III. ÚS 1481/09

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2014, sp. zn. III. ÚS 934/13

Nález Ústavního soudu ze dne 15. 11. 2016, sp. zn. I. ÚS 310/05

Právní předpisy

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České Republiky

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/1969 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České Republiky

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (řád výkonu trestu odnětí svobody)

Resumé

The theme of thesis is an imprisonment, which represents the most severe form of criminal sanctions in the law of Czech Republic. The aim of the thesis is to provide a comprehensive view of actual enactment on the ground of Czech Republic. Furthermore also approximation on the historical development of criminal law, above an the imprisonment of our territory. The final aim of the work is to inform about the current state of the prison system and to outline the problems connected with it. Sleeper, that has been identified in the prison system is the issue of overcrowding in prisons. In the view of many facts that are mentioned in the work, the most suitable is the wider use of alternative punishments, especially the home prison sentence. The first chapter is a historical excursion, the other two chapters deal with current material and procedural legal regulation of the imprisonment. The final part contains the issue of the prison system.